

Ministerstwo
Edukacji Narodowej

Materiał sfinansowany ze środków
Ministerstwa Edukacji Narodowej

FUNDACJA
SILVER ECONOMY

Wolontariat i zaangażowanie

SYLWIA KULCZYK

FUNDACJA SILVER ECONOMY

WOŁONTARIAT I ZANGAŻOWANIE

Fundamenty demokracji w praktyce

Opracowanie dydaktyczne dla młodzieży i edukatorów
w ramach projektu: **“Wizja Sądeckizny: Edukacja obywatelska 3D (debata,
działanie, doświadczenie)”**
finansowanego ze środków Ministerstwa Edukacji Narodowej w ramach programu
edukacyjnego “Młodzi obywatele”

Materiał edukacyjny przygotowany na potrzeby działania
„Szkoła Młodego Obywatela”

Autor opracowania:

mgr Sylwia Kulczyk

Wydawca:

Fundacja Silver Economy
ul. Stanisława Żółkiewskiego 4/1
33-300 Nowy Sącz

Nowy Sącz, 2025

**„Nie ma demokracji bez obywateli, którzy czują się współodpowiedzialni za
wspólne dobro.”**

John Dewey, „Democracy and Education”, 1916

Prawa autorskie

© 2025 Fundacja Silver Economy

Wszelkie prawa zastrzeżone. Opracowanie nie może być kopiowane ani rozpowszechniane bez pisemnej zgody autora, z wyjątkiem dozwolonego użytku edukacyjnego i naukowego, z podaniem źródła.

Nota od autora:

„Wolontariat i zaangażowanie” to podręcznik napisany z myślą o tych, którzy nie chcą stać z boku. O młodych i dorosłych, którzy czują, że świat nie zmienia się od narzekania, tylko od konkretnych działań – czasem małych, ale wykonywanych konsekwentnie i z sercem.

Ten materiał nie ma idealizować wolontariatu. Pokazuje go takim, jaki jest naprawdę: z pięknem pomagania, ale też ze zmęczeniem, odpowiedzialnością i koniecznością dobrej organizacji. Znajdziesz tu zarówno inspiracje, jak i bardzo praktyczne wskazówki – jak zacząć, jak wybrać mądrą formę zaangażowania, jak dbać o siebie, aby pomagać innym w sposób trwały, a nie „na zryw”.

Mam nadzieję, że „Wolontariat i zaangażowanie” będzie dla Ciebie mapą i kompasem: pomoże Ci odnaleźć własne miejsce w świecie działań społecznych, odkryć swoje talenty i zobaczyć, że zaangażowanie obywatelskie to nie dodatek do życia, ale jego ważna, rozwijająca część.

Jeśli po lekturze tego podręcznika choć jedna osoba powie: „Chcę spróbować. Chcę zrobić coś dla innych” – znaczy, że było warto go napisać.

Sylwia Kulczyk – Autor

Spis treści

Rozdział 1. Wolontariat jako fundament społeczeństwa obywatelskiego

- 1.1. Czym jest wolontariat – definicje, wartości, konteksty
- 1.2. Historia i rozwój idei wolontariatu w Polsce i na świecie
- 1.3. Wolontariat a kapitał społeczny i zaufanie publiczne
- 1.4. Młodzież a wolontariat – aktywność pokolenia zmiany

Rozdział 2. Formy i obszary zaangażowania

- 2.1. Wolontariat społeczny i pomocowy
- 2.2. Wolontariat edukacyjny i kulturalny
- 2.3. Wolontariat sportowy i eventowy
- 2.4. Wolontariat w sytuacjach kryzysowych i humanitarnych
- 2.5. Wolontariat cyfrowy i hybrydowy

Rozdział 3. Dlaczego warto się angażować?

- 3.1. Motywacje do wolontariatu – od altruizmu po rozwój osobisty
- 3.2. Wolontariat jako źródło kompetencji społecznych i obywatelskich
- 3.3. Korzyści edukacyjne i zawodowe
- 3.4. Wolontariat a zdrowie psychiczne i dobrostan
- 3.5. Współczesne wyzwania etyczne i wypalenie wolontariackie

Rozdział 4. Wolontariat w praktyce

- 4.1. Jak rozpocząć działalność wolontariacką – od pomysłu do działania
- 4.2. Planowanie projektów i kampanii społecznych
- 4.3. Współpraca z instytucjami publicznymi i NGO
- 4.4. Rola koordynatora wolontariatu i liderów młodzieżowych
- 4.5. Komunikacja, promocja i budowanie wizerunku

Rozdział 5. Ramy prawne i etyczne

- 5.1. Podstawy prawne wolontariatu w Polsce
- 5.2. Prawa i obowiązki wolontariusza
- 5.3. Umowa o wolontariat i odpowiedzialność cywilna
- 5.4. Zasady etyczne i kodeksy wolontariusza
- 5.5. Bezpieczeństwo, ochrona danych i dostępność działań

Rozdział 6. Przykłady dobrych praktyk i inspirujących inicjatyw

- 6.1. Lokalne akcje i projekty młodzieżowe
- 6.2. Wolontariat w szkołach i samorządach uczniowskich
- 6.3. Wolontariat w środowisku międzykulturowym i transnarodowym – kompetencje, granice, odpowiedzialność
- 6.4. Kampanie społeczne z udziałem młodzieży
- 6.5. Wolontariat w czasie kryzysu – pomoc uchodźcom, pandemia, klimat

Zakończenie

Wstęp

Współczesna demokracja nie może istnieć bez aktywnych obywateli. To nie instytucje, ale ludzie tworzą jakość życia publicznego, jego sens i trwałość. Jedną z najważniejszych, choć często niedocenianych form tej aktywności jest wolontariat – dobrowolne, świadome i nieodpłatne działanie na rzecz innych, wspólnot lokalnych i wartości wspólnych. W warunkach narastającego indywidualizmu i deficytu zaufania społecznego, wolontariat staje się praktycznym wyrazem solidarności, współodpowiedzialności i realnej troski o dobro wspólne.

Dla młodych ludzi wolontariat to coś więcej niż pomoc. To przestrzeń samorozwoju, nabywania kompetencji miękkich, budowania tożsamości obywatelskiej i kapitału społecznego, który przekłada się na większą gotowość do uczestnictwa w życiu publicznym. W kontekście wyzwań stojących przed Polską – takich jak demograficzne starzenie się społeczeństwa, kryzysy migracyjne, rosnące znaczenie polityk klimatycznych czy spójność społeczna – rola aktywnych, odpowiedzialnych obywateli staje się kluczowa.

ROZDZIAŁ 1. Wolontariat jako fundament społeczeństwa obywatelskiego

1.1. Czym jest wolontariat – definicje, wartości, konteksty

Wolontariat jest pojęciem wielowymiarowym, które funkcjonuje jednocześnie w dyskursie prawnym, socjologicznym, pedagogicznym oraz w języku potocznym. Choć na pierwszy rzut oka wydaje się kategorią intuicyjną, jego precyzyjne zdefiniowanie wymaga uwzględnienia zarówno elementów formalnych, jak i aksjologicznych. W literaturze przedmiotu wolontariat opisywany jest nie tylko jako forma aktywności społecznej, lecz jako istotny komponent społeczeństwa obywatelskiego, warunkujący jego trwałość i jakość.

W ujęciu normatywnym wolontariat definiowany jest jako dobrowolna, nieodpłatna działalność wykonywana na rzecz innych osób lub na rzecz dobra wspólnego, realizowana poza relacjami rodzinnymi i towarzyskimi¹. Kluczowe znaczenie ma tu kryterium dobrowolności, rozumiane jako brak przymusu prawnego, ekonomicznego lub instytucjonalnego. Wolontariat nie może być formą pracy przymusowej, elementem obowiązku szkolnego ani substytutem zatrudnienia. Jego istotą jest autonomiczna decyzja jednostki o zaangażowaniu się w działania o charakterze społecznym.

Drugim konstytutywnym elementem wolontariatu jest nieodpłatność. Oznacza ona brak wynagrodzenia finansowego za wykonywane czynności, przy jednoczesnym dopuszczeniu zwrotu kosztów poniesionych w związku z realizacją działań wolontariackich. Nieodpłatność nie powinna być jednak utożsamiana z brakiem korzyści. Wolontariat generuje bowiem liczne efekty niematerialne, takie jak rozwój

¹ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873).

kompetencji społecznych, wzrost kapitału kulturowego czy poczucie sensu i sprawczości².

Trzecim elementem definicyjnym jest społeczny charakter działań. Wolontariat zawsze odnosi się do potrzeb innych osób, grup lub całych wspólnot. Może być realizowany zarówno w ramach struktur instytucjonalnych, takich jak organizacje pozarządowe, placówki oświatowe czy instytucje kultury, jak i w formach mniej sformalizowanych, opartych na inicjatywie oddolnej. Niezależnie od formy organizacyjnej, działania wolontariackie wykraczają poza sferę prywatnego interesu i wpisują się w logikę dobra wspólnego.

W perspektywie socjologicznej wolontariat postrzegany jest jako szczególna forma aktywności obywatelskiej, sytuująca się pomiędzy rynkiem, państwem a rodziną. Badacze podkreślają, że wolontariat pełni funkcję pośredniczącą między jednostką a strukturami społecznymi, umożliwiając praktyczne uczenie się norm współdziałania, odpowiedzialności i solidarności³. Jest on jednocześnie wskaźnikiem poziomu kapitału społecznego oraz czynnikiem sprzyjającym jego dalszemu rozwojowi.

Z perspektywy pedagogicznej wolontariat traktowany jest jako narzędzie edukacji nieformalnej i pozaformalnej. Uczestnictwo w działaniach wolontariackich pozwala na zdobywanie doświadczeń, których nie zapewnia edukacja szkolna oparta wyłącznie na przekazie wiedzy teoretycznej. Wolontariat sprzyja kształtowaniu postaw prospołecznych, rozwijaniu empatii oraz uczeniu się odpowiedzialności za innych. W tym sensie stanowi istotny element wychowania obywatelskiego i moralnego⁴.

Analiza wolontariatu wymaga również uwzględnienia kontekstu aksjologicznego. U podstaw działań wolontariackich leżą określone wartości, takie jak solidarność, pomocniczość, odpowiedzialność i szacunek dla godności drugiego człowieka. Wartości te nie mają charakteru wyłącznie deklaratywnego, lecz realizują się w konkretnych praktykach społecznych. Wolontariat staje się wówczas przestrzenią, w której wartości demokratyczne są nie tylko afirmowane, ale także testowane i internalizowane.

W kontekście społeczeństwa obywatelskiego wolontariat pełni funkcję integracyjną. Łączy osoby o różnych doświadczeniach, poglądach i statusie społecznym wokół wspólnych celów. Dzięki temu przyczynia się do ograniczania fragmentaryzacji społecznej oraz wzmacniania więzi pomostowych między grupami, które w innych warunkach mogłyby pozostać odseparowane⁵. Funkcja ta nabiera szczególnego znaczenia we współczesnych społeczeństwach charakteryzujących się wysokim poziomem indywidualizacji i pluralizmu.

Wolontariat należy również rozpatrywać w kontekście relacji z państwem i rynkiem pracy. Choć działania wolontariackie mogą uzupełniać ofertę instytucji publicznych, nie

² E. Gilchrist, *The Wellbeing Benefits of Volunteering*, London 2011.

³ R. Putnam, *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*, New York 2000.

⁴ B. Śliwerski, *Pedagogika społeczna*, Kraków 2012.

⁵ J. Coleman, *Foundations of Social Theory*, Cambridge 1990.

mogą one zastępować zadań państwa ani prowadzić do prywatyzacji odpowiedzialności za kwestie społeczne. Nadużywanie wolontariatu jako taniego zasobu pracy prowadzi do jego instrumentalizacji i osłabienia zaufania społecznego. Z tego względu wolontariat powinien być postrzegany jako autonomiczna sfera aktywności obywatelskiej, a nie jako narzędzie kompensowania niedoborów systemowych.

Podsumowując, wolontariat jest zjawiskiem złożonym, osadzonym na styku norm prawnych, wartości etycznych i praktyk społecznych. Jego znaczenie wykracza daleko poza wymiar pomocowy. Wolontariat stanowi istotny fundament społeczeństwa obywatelskiego, ponieważ umożliwia jednostkom aktywne uczestnictwo w życiu wspólnoty, wzmacnia kapitał społeczny oraz sprzyja kształtowaniu postaw odpowiedzialności i solidarności. Zrozumienie jego definicji, wartości i kontekstów jest warunkiem dalszej, pogłębionej analizy roli wolontariatu w życiu społecznym.

1.2. Historia i rozwój idei wolontariatu w Polsce i na świecie

Historia wolontariatu jest ściśle związana z rozwojem form życia wspólnotowego, solidarności społecznej oraz odpowiedzialności za dobro wspólne. Choć sam termin „wolontariat” jest stosunkowo młody, praktyki odpowiadające jego współczesnemu znaczeniu występowały w różnych epokach i kulturach, przybierając odmienne formy organizacyjne i aksjologiczne. Analiza rozwoju idei wolontariatu wymaga zatem uwzględnienia zarówno perspektywy historycznej, jak i społeczno-kulturowej.

W tradycji europejskiej pierwotnych form wolontariatu można doszukiwać się już w starożytności. W greckiej polis istniał silny etos zaangażowania obywatelskiego, oparty na przekonaniu, że troska o sprawy wspólnoty stanowi jeden z podstawowych obowiązków obywatela. Choć działania te nie miały charakteru wolontariatu w sensie współczesnym, tworzyły fundament myślenia o bezinteresownym działaniu na rzecz dobra wspólnego⁶. Podobne elementy obecne były w republice rzymskiej, gdzie aktywność społeczna i publiczna była istotnym wyznacznikiem cnoty obywatelskiej.

W średniowieczu rozwój działań pomocowych i opiekuńczych związany był przede wszystkim z działalnością Kościoła oraz wspólnot religijnych. Bractwa, zakony i fundacje dobroczynne prowadziły szpitale, przytulki i instytucje opieki nad ubogimi. Działania te miały charakter zorganizowany, choć ich motywacją była przede wszystkim religijna koncepcja miłosierdzia, a nie obywatelska odpowiedzialność w nowoczesnym rozumieniu⁷. Niemniej jednak to właśnie w tym okresie ukształtowały się trwałe wzorce bezinteresownej pomocy i służby na rzecz innych.

Nowożytne rozumienie wolontariatu zaczęło kształtować się wraz z rozwojem społeczeństw obywatelskich w XVIII i XIX wieku. Procesy urbanizacji, industrializacji oraz powstawanie nowoczesnych państw narodowych ujawniły nowe problemy społeczne, na które nie zawsze odpowiadały struktury państwowe. W odpowiedzi

⁶ J. Baszkiewicz, *Myśl polityczna wieków średnich*, Warszawa 2009.

⁷ M. Surdacki, *Opieka społeczna i dobroczynność w Polsce przedrozbiorowej*, Lublin 2005.

rozwijały się inicjatywy filantropijne, stowarzyszenia społeczne oraz ruchy samopomocowe, oparte na dobrowolnym zaangażowaniu obywateli⁸. W tym okresie wolontariat stopniowo oddzielał się od działalności stricte religijnej i zyskiwał charakter świecki.

Na ziemiach polskich idea wolontariatu rozwijała się w szczególnych uwarunkowaniach historycznych. Okres zaborów sprzyjał powstawaniu licznych inicjatyw społecznych, oświatowych i pomocowych, które pełniły nie tylko funkcję wsparcia dla najuboższych, lecz także rolę podtrzymywania tożsamości narodowej. Działalność społeczna, prowadzona często w formie pracy nieodpłatnej, była istotnym elementem oporu kulturowego i obywatelskiego⁹.

W II Rzeczypospolitej wolontariat rozwijał się w ramach organizacji społecznych, harcerstwa, stowarzyszeń oświatowych i dobroczynnych. Aktywność ta miała charakter zarówno pomocowy, jak i wychowawczy, kładąc nacisk na kształtowanie postaw obywatelskich, odpowiedzialności i służby społecznej. Po II wojnie światowej rozwój wolontariatu w Polsce uległ znacznemu ograniczeniu. W realiach państwa socjalistycznego oddolna aktywność społeczna była podporządkowana strukturze państwowej, a wiele form dobrowolnego zaangażowania zostało zastąpionych działaniami o charakterze obowiązkowym lub quasi-wolontariackim¹⁰.

Przełomowym momentem dla rozwoju wolontariatu w Polsce był okres transformacji ustrojowej po 1989 roku. Odbudowa społeczeństwa obywatelskiego, rozwój organizacji pozarządowych oraz decentralizacja życia publicznego stworzyły warunki dla ponownego rozkwitu wolontariatu. W latach 90. XX wieku wolontariat stał się jednym z kluczowych elementów sektora obywatelskiego, a jego znaczenie rosło wraz z profesjonalizacją trzeciego sektora¹¹.

Istotnym krokiem w instytucjonalizacji wolontariatu w Polsce było uchwalenie w 2003 roku ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, która wprowadziła jednolite ramy prawne dla działań wolontariackich. Ustawa ta nie tylko zdefiniowała wolontariat, lecz także określiła prawa i obowiązki wolontariuszy oraz organizacji korzystających z ich pracy. Akt ten stanowił wyraz uznania wolontariatu za trwały i istotny element życia społecznego i publicznego¹².

W skali międzynarodowej wolontariat rozwijał się równolegle, przyjmując różne formy w zależności od kontekstu kulturowego i instytucjonalnego. Po II wojnie światowej szczególnego znaczenia nabrały programy wolontariatu międzynarodowego, związane z ideą solidarności ponadnarodowej, rozwoju i pomocy humanitarnej. Organizacje międzynarodowe oraz instytucje europejskie zaczęły traktować

⁸ J. Koralewicz, *Spółeczeństwo obywatelskie i działalność społeczna*, Warszawa 1999.

⁹ A. Friszke, *Opozycja polityczna w PRL 1945–1980*, Warszawa 2008.

¹⁰ P. Gliński, *Polskie społeczeństwo obywatelskie*, Warszawa 2006.

¹¹ E. Leś, *Trzeci sektor w Polsce*, Warszawa 2005.

¹² Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873).

wolontariat jako narzędzie integracji społecznej, edukacji obywatelskiej i wzmacniania spójności społecznej.

Współczesny wolontariat charakteryzuje się dużą różnorodnością form i obszarów działania. Obok tradycyjnych form zaangażowania rozwijają się nowe modele wolontariatu krótkoterminowego, projektowego oraz cyfrowego. Zjawiska te są odpowiedzią na zmieniające się style życia, potrzeby młodego pokolenia oraz wyzwania społeczeństw późnej nowoczesności. Jednocześnie podstawowa idea wolontariatu – dobrowolne, bezinteresowne działanie na rzecz innych – pozostaje niezmienna.

Historia wolontariatu w Polsce i na świecie pokazuje, że jest on zjawiskiem dynamicznym, silnie powiązaniem z kondycją społeczeństwa obywatelskiego. Tam, gdzie istnieje przestrzeń dla oddolnej aktywności, zaufania i współodpowiedzialności, wolontariat rozwija się jako naturalna forma zaangażowania obywatelskiego. Jego ewolucja od praktyk filantropijnych do nowoczesnych form uczestnictwa społecznego potwierdza, że wolontariat nie jest jedynie dodatkiem do systemu społecznego, lecz jednym z jego fundamentalnych komponentów.

1.3. Wolontariat a kapitał społeczny i zaufanie publiczne

Kapitał społeczny stanowi jedną z kluczowych kategorii analitycznych wykorzystywanych do opisu kondycji społeczeństw obywatelskich. Odnosi się on do jakości relacji społecznych, poziomu zaufania, norm współdziałania oraz zdolności jednostek i grup do podejmowania wspólnych działań na rzecz dobra wspólnego. W tym ujęciu wolontariat nie jest jedynie jedną z wielu form aktywności społecznej, lecz jednym z istotnych mechanizmów tworzenia i wzmacniania kapitału społecznego.

W polskiej literaturze socjologicznej kapitał społeczny bywa definiowany jako zasób zakorzeniony w sieciach relacji międzyludzkich, który ułatwia koordynację działań oraz sprzyja realizacji celów zbiorowych¹³. Jego istotą nie są pojedyncze akty współpracy, lecz trwałe wzory zachowań oparte na zaufaniu, wzajemności i poczuciu odpowiedzialności za wspólnotę. Społeczeństwa charakteryzujące się wysokim poziomem kapitału społecznego wykazują większą skłonność do samoorganizacji, wyższy poziom uczestnictwa obywatelskiego oraz większą stabilność instytucjonalną.

Wolontariat wpisuje się w tę logikę jako praktyczna forma realizacji kapitału społecznego. Uczestnictwo w działaniach wolontariackich wymaga bowiem gotowości do współpracy z innymi, akceptacji wspólnych reguł oraz zaufania do osób i instytucji, z którymi podejmowane są działania. Jednocześnie regularne doświadczenie współdziałania sprzyja utrwalaniu norm wzajemności i odpowiedzialności, które następnie przenoszone są na inne obszary życia społecznego, w tym na sferę obywatelską i publiczną.

Polscy badacze życia społecznego zwracają uwagę, że problem kapitału społecznego w Polsce ma charakter strukturalny i historyczny. Doświadczenia zaborów, II wojny

¹³ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012.

światowej oraz okresu realnego socjalizmu przyczyniły się do osłabienia zaufania publicznego i ograniczenia autonomii oddolnych inicjatyw społecznych¹⁴. W tym kontekście rozwój wolontariatu po 1989 roku nabrał szczególnego znaczenia, ponieważ stał się jednym z narzędzi odbudowy relacji społecznych i uczenia się współdziałania poza kontrolą państwa.

Zaufanie publiczne stanowi kluczowy komponent kapitału społecznego. Oznacza ono przekonanie, że inni członkowie wspólnoty oraz instytucje działają w sposób przewidywalny, uczciwy i zgodny z obowiązującymi normami. Zaufanie to nie jest cechą trwałą ani automatyczną, lecz kształtuje się w procesie codziennych interakcji społecznych. Wolontariat, oparty na dobrowolnym zaangażowaniu i współpracy, tworzy szczególnie sprzyjające warunki do budowania zaufania interpersonalnego oraz zaufania do organizacji i instytucji życia publicznego.

Badania prowadzone w Polsce wskazują, że osoby zaangażowane w działalność wolontariacką częściej deklarują wyższy poziom zaufania do innych ludzi oraz większą gotowość do uczestnictwa w życiu publicznym¹⁵. Zależność ta ma charakter dwukierunkowy: zaufanie sprzyja podejmowaniu aktywności wolontariackiej, a doświadczenie wolontariatu wzmacnia zaufanie. W ten sposób wolontariat staje się jednym z mechanizmów podtrzymujących funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego.

W analizie kapitału społecznego istotne znaczenie ma również rozróżnienie między więziami wiążącymi a więziami pomostowymi. Wolontariat może pełnić obie te funkcje. Z jednej strony wzmacnia relacje wewnątrz określonych grup, takich jak społeczności lokalne, szkoły czy organizacje pozarządowe. Z drugiej strony umożliwia nawiązywanie kontaktów między osobami o odmiennym pochodzeniu społecznym, doświadczeniach i poglądach, co sprzyja integracji społecznej i ograniczaniu polaryzacji¹⁶.

Z perspektywy demokracji wolontariat pełni funkcję stabilizującą. Społeczeństwa o wyższym poziomie kapitału społecznego są bardziej odporne na kryzysy polityczne, dezinformację oraz konflikty społeczne. Wolontariat sprzyja bowiem kształtowaniu postaw współodpowiedzialności oraz przekonania, że problemy społeczne mogą być rozwiązywane poprzez współdziałanie obywateli, a nie wyłącznie poprzez interwencję instytucji państwowych. Nie oznacza to przenoszenia odpowiedzialności z państwa na obywateli, lecz uzupełnianie działań publicznych aktywnością społeczną.

Jednocześnie należy podkreślić, że potencjał wolontariatu w zakresie budowania kapitału społecznego nie jest automatyczny. Jego realizacja zależy od jakości organizacji działań wolontariackich, przejrzystości zasad współpracy oraz poszanowania podmiotowości wolontariuszy. Wolontariat pozbawiony tych elementów może prowadzić do frustracji, spadku zaufania i osłabienia motywacji do dalszego

¹⁴ P. Gliński, *Aktywność obywatelska Polaków*, Warszawa 2004.

¹⁵ CBOS, *Aktywność społeczna Polaków*, Warszawa 2020.

¹⁶ R. Putnam, *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*, New York 2000.

zaangażowania. Z tego względu rozwój wolontariatu powinien być analizowany nie tylko w kategoriach ilościowych, lecz przede wszystkim jakościowych.

Podsumowując, wolontariat stanowi jeden z kluczowych mechanizmów budowania i wzmacniania kapitału społecznego oraz zaufania publicznego. Poprzez tworzenie przestrzeni współdziałania, utrwalanie norm wzajemności i odpowiedzialności oraz wzmacnianie relacji interpersonalnych, przyczynia się on do podnoszenia jakości życia społecznego i trwałości demokracji. W tym sensie wolontariat pełni funkcję znacznie wykraczającą poza wymiar pomocowy, stanowiąc fundament społeczeństwa obywatelskiego.

1.4. Młodzież a wolontariat – aktywność pokolenia zmiany

Młodzież stanowi szczególnie istotną grupę w analizie współczesnego wolontariatu, zarówno ze względu na skalę potencjalnego zaangażowania, jak i na znaczenie, jakie aktywność społeczna odgrywa w procesie kształtowania postaw obywatelskich. Okres młodości jest etapem intensywnego rozwoju tożsamości, wartości i kompetencji społecznych, co sprawia, że doświadczenia związane z wolontariatem mogą mieć długofalowy wpływ na dalsze uczestnictwo jednostki w życiu publicznym.

W literaturze przedmiotu młodzież postrzegana jest jako „pokolenie zmiany” – grupa społeczna funkcjonująca w warunkach dynamicznych przemian kulturowych, technologicznych i społecznych¹⁷. Z jednej strony młodzi ludzie wykazują większą elastyczność i otwartość na nowe formy aktywności, z drugiej – częściej niż starsze pokolenia doświadczają niepewności, fragmentaryzacji więzi społecznych oraz kryzysu zaufania do instytucji publicznych. Wolontariat może w tym kontekście pełnić funkcję stabilizującą, oferując młodzieży realną przestrzeń działania i sprawczości.

Badania prowadzone w Polsce wskazują, że zaangażowanie młodzieży w wolontariat jest silnie zróżnicowane i zależne od czynników środowiskowych, takich jak szkoła, rodzina, organizacje społeczne oraz dostępność lokalnych inicjatyw¹⁸. Młodzi ludzie częściej podejmują aktywność wolontariacką tam, gdzie istnieją czytelne struktury wsparcia, jasno określone role oraz możliwość realnego wpływu na podejmowane działania. Brak takich warunków sprzyja postawom biernym lub krótkotrwałemu, incydentalnemu zaangażowaniu.

Wolontariat młodzieżowy pełni istotną funkcję edukacyjną. Uczestnictwo w działaniach społecznych pozwala młodym ludziom na praktyczne zetknięcie się z problemami społecznymi, mechanizmami współpracy oraz ograniczeniami instytucjonalnymi. W przeciwieństwie do edukacji formalnej, wolontariat opiera się na doświadczeniu, odpowiedzialności i konsekwencjach podejmowanych decyzji. Dzięki temu sprzyja rozwijaniu kompetencji obywatelskich, takich jak umiejętność pracy zespołowej,

¹⁷ Z. Melosik, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży*, Kraków 2013.

¹⁸ CBOS, *Młodzież i aktywność społeczna*, Warszawa 2018.

komunikacji, rozwiązywania konfliktów oraz krytycznej refleksji nad rzeczywistością społeczną¹⁹.

Charakterystyczną cechą współczesnego wolontariatu młodzieżowego jest jego projektowy i często krótkoterminowy charakter. Młodzi ludzie chętniej angażują się w działania konkretne, jasno zdefiniowane czasowo i tematycznie, niż w długotrwałe formy stałego wolontariatu. Zjawisko to nie musi być interpretowane wyłącznie jako przejaw braku konsekwencji, lecz jako adaptacja do zmieniających się warunków życia, stylów uczenia się i funkcjonowania młodego pokolenia²⁰.

Istotnym aspektem wolontariatu młodzieżowego jest także jego rola w budowaniu kapitału społecznego. Poprzez wspólne działania młodzi ludzie uczą się zaufania, odpowiedzialności i współdziałania z osobami spoza własnego kręgu rówieśniczego. Doświadczenia te mają szczególne znaczenie w kontekście przeciwdziałania izolacji społecznej, polaryzacji postaw oraz marginalizacji niektórych grup młodzieży. Wolontariat może w tym sensie stanowić narzędzie integracji i włączania społecznego.

Jednocześnie należy podkreślić, że wolontariat młodzieżowy wiąże się z określonymi wyzwaniami. Należą do nich m.in. ryzyko instrumentalnego traktowania młodych wolontariuszy, brak odpowiedniego wsparcia ze strony dorosłych oraz niedostosowanie form zaangażowania do realnych potrzeb i możliwości młodzieży. Wolontariat pozbawiony elementów partycypacji i współdecydowania może prowadzić do zniechęcenia oraz utrwalenia przekonania o braku realnego wpływu na sprawy publiczne²¹.

Z perspektywy społeczeństwa obywatelskiego kluczowe znaczenie ma tworzenie takich warunków wolontariatu młodzieżowego, które sprzyjają długofalowemu zaangażowaniu i rozwojowi postaw obywatelskich. Oznacza to konieczność traktowania młodych ludzi nie jako „pomocników”, lecz jako pełnoprawnych uczestników działań społecznych, zdolnych do współtworzenia inicjatyw i ponoszenia odpowiedzialności za ich przebieg.

ROZDZIAŁ 2. Formy i obszary zaangażowania

2.1. Wolontariat społeczny i pomocowy

Wolontariat społeczny i pomocowy stanowi jedną z najstarszych i najbardziej rozpowszechnionych form zaangażowania obywatelskiego. Jego istotą jest dobrowolna, nieodpłatna działalność podejmowana na rzecz osób lub grup znajdujących się w sytuacji trudnej, wymagających wsparcia materialnego, emocjonalnego lub organizacyjnego. W strukturze społeczeństwa obywatelskiego

¹⁹ B. Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 2015.

²⁰ M. Boni (red.), *Młodzi 2011*, Warszawa 2011.

²¹ P. Gliński, *Spółczesność obywatelska w Polsce – stan i perspektywy*, Warszawa 2017.

wolontariat tego typu pełni funkcję kompensacyjną i solidarnościową, uzupełniając działania instytucji publicznych oraz wzmacniając więzi społeczne.

W ujęciu socjologicznym wolontariat pomocowy koncentruje się na bezpośredniej relacji między wolontariuszem a beneficjentem pomocy. Relacja ta opiera się na zaufaniu, empatii i uznaniu podmiotowości osoby wspieranej. W przeciwieństwie do działań systemowych realizowanych przez administrację publiczną, wolontariat społeczny charakteryzuje się większą elastycznością, indywidualizacją wsparcia oraz zdolnością reagowania na potrzeby, które nie zawsze mieszczą się w ramach formalnych procedur²².

W polskich realiach wolontariat społeczny i pomocowy rozwija się przede wszystkim w obszarach związanych z pomocą osobom starszym, osobom z niepełnosprawnościami, osobom w kryzysie bezdomności, rodzinom w trudnej sytuacji życiowej oraz dzieciom i młodzieży zagrożonym wykluczeniem społecznym. Działania te realizowane są zarówno przez organizacje pozarządowe, jak i przez instytucje publiczne, takie jak ośrodki pomocy społecznej, placówki opiekuńczo-wychowawcze czy domy pomocy społecznej²³.

Istotną cechą wolontariatu pomocowego jest jego zakorzenienie w wartościach solidarności i odpowiedzialności społecznej. Wolontariusz nie działa w imieniu państwa ani rynku, lecz jako obywatel reagujący na konkretne potrzeby innych członków wspólnoty. W tym sensie wolontariat społeczny stanowi praktyczną realizację zasady pomocniczości, zgodnie z którą problemy społeczne powinny być rozwiązywane możliwie najbliżej osób, których dotyczą²⁴.

Jednocześnie wolontariat pomocowy nie może być traktowany jako substytut działań państwa w zakresie zabezpieczenia społecznego. Polscy badacze podkreślają, że nadmierne obciążanie wolontariatu zadaniami o charakterze systemowym prowadzi do jego instrumentalizacji oraz osłabienia zaufania społecznego²⁵. Wolontariat powinien uzupełniać, a nie zastępować politykę społeczną, zachowując swój dobrowolny i obywatelski charakter.

Ważnym aspektem wolontariatu społecznego jest jego wymiar relacyjny. Dla wielu beneficjentów pomoc wolontariuszy ma znaczenie nie tylko praktyczne, lecz także emocjonalne i symboliczne. Kontakt z osobą, która angażuje się bezinteresownie, sprzyja odbudowie poczucia godności, sprawczości i przynależności społecznej. Z tego względu wolontariat pomocowy bywa określany jako forma „miękkiej interwencji społecznej”, oddziałującej nie tylko na warunki materialne, lecz również na relacje społeczne²⁶.

²² P. Gliški, *Style działań organizacji pozarządowych w Polsce*, Warszawa 2010.

²³ E. Leś, *Trzeci sektor i społeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2013.

²⁴ J. Hausner, *Zarządzanie publiczne*, Warszawa 2008.

²⁵ P. Gliški, *Aktywność obywatelska Polaków*, Warszawa 2004.

²⁶ M. Rymśa, *Aktywna polityka społeczna*, Warszawa 2012.

Z perspektywy wolontariuszy działalność pomocowa stanowi istotne doświadczenie edukacyjne i obywatelskie. Konfrontacja z problemami społecznymi sprzyja rozwijaniu empatii, odpowiedzialności oraz refleksji nad funkcjonowaniem instytucji publicznych i mechanizmów wykluczenia. Doświadczenia te mogą prowadzić do dalszego zaangażowania obywatelskiego, w tym do podejmowania inicjatyw społecznych, działań rzeczniczych lub aktywności w sektorze pozarządowym.

Należy jednak podkreślić, że wolontariat społeczny i pomocowy wiąże się z określonymi wyzwaniami etycznymi. Należą do nich m.in. ryzyko naruszenia granic prywatności beneficjentów, asymetria relacji pomocowej oraz możliwość nieświadomego utrwalania zależności. Z tego względu działania wolontariackie w tym obszarze wymagają odpowiedniego przygotowania, wsparcia organizacyjnego oraz jasno określonych standardów etycznych²⁷.

2.2. Wolontariat edukacyjny i kulturalny

Wolontariat edukacyjny i kulturalny stanowi szczególną formę zaangażowania obywatelskiego, sytuującą się na styku działań społecznych, edukacyjnych i kulturotwórczych. Jego istotą jest dobrowolna, nieodpłatna aktywność podejmowana na rzecz rozwoju wiedzy, kompetencji, uczestnictwa w kulturze oraz upowszechniania dziedzictwa kulturowego. W przeciwieństwie do wolontariatu stricte pomocowego, którego celem jest reagowanie na bezpośrednie deficyty materialne lub społeczne, wolontariat edukacyjny i kulturalny koncentruje się na działaniach długofalowych, ukierunkowanych na rozwój jednostek i wspólnot.

W strukturze społeczeństwa obywatelskiego wolontariat edukacyjny i kulturalny pełni funkcję rozwojową i formacyjną. Jego znaczenie nie polega wyłącznie na wsparciu instytucji oświatowych i kulturalnych, lecz na współtworzeniu przestrzeni uczenia się, dialogu i uczestnictwa. Działania wolontariackie w tym obszarze sprzyjają demokratyzacji dostępu do edukacji i kultury, ograniczając bariery ekonomiczne, społeczne i symboliczne, które utrudniają korzystanie z dóbr kultury i zasobów edukacyjnych²⁸.

Wolontariat edukacyjny jako przestrzeń uczenia się pozaformalnego

Wolontariat edukacyjny obejmuje szerokie spektrum działań, takich jak pomoc w nauce, prowadzenie zajęć wyrównawczych, tutoring rówieśniczy, wsparcie dzieci i młodzieży w procesie edukacyjnym, a także udział w projektach edukacji obywatelskiej, ekologicznej czy medialnej. Jego cechą charakterystyczną jest funkcjonowanie poza formalnym systemem szkolnym lub na jego obrzeżach, co pozwala na większą elastyczność metod i treści kształcenia.

Z perspektywy pedagogicznej wolontariat edukacyjny stanowi istotny element edukacji pozaformalnej, opartej na doświadczeniu, relacji i współdziałaniu. Uczestnictwo w tego typu działaniach umożliwia zarówno wolontariuszom, jak i beneficjentom zdobywanie

²⁷ A. Juros, *Etyka pomocy społecznej*, Lublin 2009.

²⁸ E. Leś, *Trzeci sektor i społeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2013.

kompetencji, które trudno rozwijać w ramach tradycyjnego modelu edukacji szkolnej. Należą do nich m.in. umiejętności komunikacyjne, zdolność pracy zespołowej, odpowiedzialność oraz refleksyjność²⁹.

W polskim kontekście wolontariat edukacyjny odgrywa szczególnie ważną rolę w środowiskach zagrożonych wykluczeniem edukacyjnym. Badania wskazują, że nierówności edukacyjne w Polsce mają silny związek z kapitałem kulturowym i społecznym rodzin³⁰. Wolontariat edukacyjny, realizowany w szkołach, świetlicach środowiskowych czy organizacjach pozarządowych, może częściowo kompensować te deficyty, oferując wsparcie tam, gdzie zasoby instytucjonalne okazują się niewystarczające.

Jednocześnie należy podkreślić, że wolontariat edukacyjny nie może być traktowany jako substytut systemowych rozwiązań w obszarze edukacji. Jego rolą jest uzupełnianie i wzmacnianie działań szkoły, a nie przejmowanie odpowiedzialności za realizację podstawowych zadań edukacyjnych państwa. Nadużywanie wolontariatu w tym obszarze może prowadzić do obniżenia jakości kształcenia oraz rozmycia granic odpowiedzialności instytucjonalnej³¹.

Wolontariat kulturalny i upowszechnianie uczestnictwa w kulturze

Wolontariat kulturalny obejmuje działania podejmowane na rzecz instytucji kultury, wydarzeń artystycznych, ochrony dziedzictwa kulturowego oraz animacji lokalnej. Wolontariusze angażują się m.in. w organizację festiwali, wystaw, wydarzeń literackich i teatralnych, pracę w muzeach, bibliotekach, domach kultury oraz inicjatywy związane z edukacją kulturalną.

Z perspektywy socjologii kultury wolontariat kulturalny pełni funkcję inkluzywną. Umożliwia on osobom, które w innych warunkach miałyby ograniczony dostęp do kultury, aktywne uczestnictwo w jej tworzeniu i współorganizowaniu. W ten sposób wolontariat przyczynia się do przełamywania elitarnego charakteru kultury oraz wzmacniania lokalnych wspólnot kulturowych³².

W polskich realiach wolontariat kulturalny odgrywa istotną rolę zwłaszcza na poziomie lokalnym. W małych miastach i gminach działalność wolontariuszy często decyduje o możliwości realizacji wydarzeń kulturalnych, utrzymania oferty instytucji kultury oraz aktywizacji mieszkańców. Wolontariat staje się wówczas narzędziem animacji społecznej, sprzyjającym integracji międzypokoleniowej i budowaniu lokalnej tożsamości.

²⁹ B. Śliwerski, *Pedagogika współczesna*, Kraków 2016.

³⁰ Z. Kwieciński, *Socjopatologia edukacji*, Toruń 2002.

³¹ J. Hausner, *Zarządzanie publiczne*, Warszawa 2008.

³² M. Krajewski, *Kultury kultury popularnej*, Poznań 2003.

Wolontariat edukacyjny i kulturalny a kapitał społeczny

Zarówno wolontariat edukacyjny, jak i kulturalny, przyczyniają się do wzmacniania kapitału społecznego poprzez tworzenie sieci współpracy, zaufania i wzajemności. Działania te sprzyjają nawiązywaniu relacji pomostowych między osobami o różnym statusie społecznym, wieku i doświadczeniach. Szczególne znaczenie ma tu kontakt międzypokoleniowy, który pozwala na przekazywanie wiedzy, doświadczeń i wartości.

Wolontariat w obszarze edukacji i kultury pełni również funkcję formacyjną. Uczestnictwo w działaniach opartych na przekazie wiedzy i wartości sprzyja kształtowaniu postaw odpowiedzialności za dobro wspólne oraz poczucia współuczestnictwa w życiu wspólnoty. Z tego względu wolontariat ten bywa traktowany jako istotny element wychowania obywatelskiego, realizowanego poza formalnymi strukturami szkoły³³.

Mimo licznych korzyści wolontariat edukacyjny i kulturalny wiąże się z określonymi wyzwaniami. Należą do nich m.in. ryzyko obniżenia jakości działań w przypadku braku odpowiedniego przygotowania wolontariuszy, niejasne granice kompetencji oraz możliwość instrumentalnego wykorzystywania pracy wolontariackiej przez instytucje. Szczególnie istotne jest zapewnienie wolontariuszom wsparcia merytorycznego, opieki koordynatora oraz jasnych zasad współpracy.

Kolejnym wyzwaniem jest zapewnienie dostępności działań wolontariackich w obszarze edukacji i kultury dla osób z różnych środowisk społecznych. Wolontariat, który wymaga wysokiego kapitału kulturowego lub znacznych zasobów czasu, może paradoksalnie prowadzić do reprodukcji nierówności społecznych. Z tego względu rozwój wolontariatu edukacyjnego i kulturalnego powinien uwzględniać perspektywę inkluzywną i równościową³⁴.

Wolontariat edukacyjny i kulturalny stanowi istotny obszar zaangażowania obywatelskiego, którego znaczenie wykracza poza doraźne wsparcie instytucji oświatowych i kulturalnych. Jako forma aktywności rozwojowej i formacyjnej przyczynia się do upowszechniania edukacji i kultury, wzmacniania kapitału społecznego oraz kształtowania postaw obywatelskich. Jego potencjał ujawnia się wówczas, gdy działania te są realizowane w sposób świadomy, odpowiedzialny i osadzony w jasno określonych ramach instytucjonalnych.

2.3. Wolontariat sportowy i eventowy

Wolontariat sportowy i eventowy stanowi istotny obszar zaangażowania obywatelskiego, który łączy aktywność społeczną z organizacją wydarzeń sportowych, rekreacyjnych i masowych. Jego specyfika polega na czasowym, zadaniowym charakterze działań oraz ścisłym powiązaniu z realizacją konkretnych przedsięwzięć. W przeciwieństwie do wolontariatu pomocowego czy edukacyjnego, wolontariat

³³ P. Gliški, *Aktywność obywatelska Polaków*, Warszawa 2004.

1. ³⁴ M. Boni (red.), *Młodzi 2011*, Warszawa 2011.

sportowy i eventowy koncentruje się przede wszystkim na wsparciu procesów organizacyjnych, logistycznych i animacyjnych, umożliwiających sprawny przebieg wydarzeń.

W strukturze społeczeństwa obywatelskiego wolontariat sportowy i eventowy pełni funkcję integracyjną i mobilizacyjną. Umożliwia on szerokim grupom obywateli – w szczególności młodzieży – krótkoterminowe, intensywne zaangażowanie w działania o wyraźnie określonym celu. Tego rodzaju aktywność sprzyja budowaniu poczucia wspólnoty, identyfikacji z wydarzeniem oraz wzmacnianiu więzi lokalnych.

Wolontariat sportowy jako forma uczestnictwa w kulturze fizycznej

Wolontariat sportowy obejmuje działania podejmowane na rzecz organizacji zawodów sportowych, imprez rekreacyjnych, turniejów, maratonów, pikników sportowych oraz codziennego funkcjonowania klubów i stowarzyszeń sportowych. Wolontariusze angażują się m.in. w obsługę zawodników i uczestników, organizację zaplecza technicznego, działania informacyjne, sędziowskie pomocnicze oraz animację wydarzeń.

Z perspektywy pedagogiki sportu wolontariat sportowy pełni istotną funkcję wychowawczą. Uczestnictwo w organizacji wydarzeń sportowych sprzyja internalizacji wartości takich jak fair play, współpraca, odpowiedzialność oraz szacunek dla reguł³⁵. Doświadczenia te mają szczególne znaczenie dla młodzieży, dla której sport często stanowi jeden z pierwszych obszarów kontaktu z aktywnością obywatelską realizowaną poza środowiskiem szkolnym.

W polskich realiach wolontariat sportowy odgrywa istotną rolę zarówno na poziomie lokalnym, jak i ogólnokrajowym. Liczne wydarzenia sportowe – od zawodów szkolnych i amatorskich po imprezy o charakterze masowym – nie mogłyby zostać zrealizowane bez wsparcia wolontariuszy. Ich obecność pozwala na ograniczenie kosztów organizacyjnych, zwiększenie dostępności wydarzeń oraz podniesienie jakości obsługi uczestników³⁶.

Jednocześnie należy podkreślić, że wolontariat sportowy nie może być traktowany wyłącznie jako zasób organizacyjny. Jego znaczenie wykracza poza aspekt funkcjonalny, obejmując wymiar społeczny i obywatelski. Wolontariusze sportowi uczestniczą w tworzeniu kultury sportowej opartej na wartościach wspólnotowych, a nie jedynie na rywalizacji i wyniku.

Wolontariat eventowy i organizacja wydarzeń masowych

Wolontariat eventowy odnosi się do działań podejmowanych przy organizacji wydarzeń masowych, takich jak festiwale, koncerty, pikniki miejskie, wydarzenia kulturalne, społeczne i promocyjne. Charakteryzuje się on wysoką dynamiką, krótkim

³⁵ Z. Dziubiński, *Sport i wychowanie*, Warszawa 2010.

³⁶ E. Leś, *Trzeci sektor i społeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2013.

czasem trwania oraz dużą różnorodnością zadań, obejmujących m.in. obsługę uczestników, działania informacyjne, logistykę, promocję oraz wsparcie techniczne.

Z socjologicznego punktu widzenia wolontariat eventowy stanowi przykład tzw. wolontariatu akcyjnego, który odpowiada na potrzeby współczesnych społeczeństw charakteryzujących się fragmentaryzacją czasu wolnego i preferencją działań krótkoterminowych³⁷. Tego rodzaju wolontariat jest szczególnie atrakcyjny dla młodych ludzi, którzy poszukują intensywnych, ale ograniczonych czasowo form zaangażowania.

Wolontariat eventowy pełni ważną funkcję integracyjną, zwłaszcza w społecznościach lokalnych. Współorganizowanie wydarzeń sprzyja budowaniu poczucia współodpowiedzialności za przestrzeń publiczną oraz wzmacnianiu identyfikacji mieszkańców z miejscem zamieszkania. W tym sensie wydarzenia eventowe stają się nie tylko formą rozrywki, lecz także narzędziem animacji społecznej.

Zarówno wolontariat sportowy, jak i eventowy, sprzyjają rozwijaniu szerokiego spektrum kompetencji społecznych i obywatelskich. Uczestnictwo w organizacji wydarzeń wymaga współpracy w zespole, komunikacji, odpowiedzialności za powierzone zadania oraz umiejętności radzenia sobie w sytuacjach nieprzewidywalnych. Kompetencje te mają charakter transferowalny i mogą być wykorzystywane w innych obszarach życia społecznego i zawodowego.

Wolontariat sportowy i eventowy przyczynia się również do budowania kapitału społecznego poprzez tworzenie sieci relacji opartych na współdziałaniu i zaufaniu. Intensywność wspólnej pracy, nawet w krótkim czasie, sprzyja powstawaniu więzi, które mogą przerodzić się w trwałe formy zaangażowania obywatelskiego. W tym sensie wolontariat eventowy może pełnić funkcję inicjującą dalszą aktywność społeczną³⁸.

Mimo licznych zalet wolontariat sportowy i eventowy wiąże się z określonymi wyzwaniem. Należą do nich m.in. ryzyko instrumentalnego traktowania wolontariuszy, brak jasnych zasad współpracy oraz przeciążenie zadaniami w krótkim czasie. Szczególnie problematyczne jest zastępowanie pracy etatowej wolontariatem w sytuacjach, w których charakter zadań wymaga profesjonalnych kompetencji.

Z tego względu kluczowe znaczenie ma odpowiednie przygotowanie wolontariuszy, jasne określenie zakresu obowiązków oraz zapewnienie wsparcia organizacyjnego. Wolontariat sportowy i eventowy powinien być realizowany w sposób etyczny, z poszanowaniem podmiotowości wolontariuszy oraz zasad bezpieczeństwa uczestników wydarzeń³⁹.

Podsumowując wolontariat sportowy i eventowy stanowi ważny obszar zaangażowania obywatelskiego, który łączy aktywność społeczną z organizacją

³⁷ P. Gliński, *Aktywność obywatelska Polaków*, Warszawa 2004.

³⁸ P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007.

³⁹ A. Juros, *Etyka działań społecznych*, Lublin 2011.

wydarzeń o charakterze sportowym i masowym. Jego znaczenie wykracza poza wsparcie organizacyjne, obejmując budowanie kapitału społecznego, integrację wspólnot lokalnych oraz kształtowanie kompetencji obywatelskich. Warunkiem pełnego wykorzystania potencjału tego typu wolontariatu jest jego świadoma organizacja, oparta na jasno określonych zasadach i standardach etycznych.

2.4. Wolontariat w sytuacjach kryzysowych i humanitarnych

Wolontariat w sytuacjach kryzysowych i humanitarnych stanowi szczególną formę zaangażowania obywatelskiego, uruchamianą w odpowiedzi na nagłe zdarzenia zagrażające życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu ludzi oraz stabilności społecznej. Do tego typu sytuacji zalicza się m.in. klęski żywiołowe, katastrofy naturalne i techniczne, konflikty zbrojne, masowe migracje przymusowe, pandemie oraz inne zdarzenia o charakterze nadzwyczajnym. Wolontariat kryzysowy funkcjonuje na styku działań obywatelskich, systemów bezpieczeństwa publicznego oraz pomocy humanitarnej.

Specyfika wolontariatu w sytuacjach kryzysowych polega na jego wysokiej dynamice, nieprzewidywalności oraz podwyższonym poziomie ryzyka. Działania podejmowane przez wolontariuszy muszą być realizowane w warunkach silnego stresu, presji czasu oraz ograniczonych zasobów. Z tego względu wolontariat kryzysowy wymaga szczególnego przygotowania organizacyjnego, jasnego podziału ról oraz ścisłej współpracy z instytucjami publicznymi odpowiedzialnymi za zarządzanie kryzysowe⁴⁰.

Wolontariat kryzysowy jako element systemu reagowania

W polskim systemie bezpieczeństwa wolontariat kryzysowy pełni funkcję uzupełniającą wobec działań służb ratowniczych i administracji publicznej. Wolontariusze nie zastępują profesjonalnych form reagowania, lecz wspierają je poprzez działania pomocnicze, logistyczne, informacyjne i opiekuńcze. Ich zaangażowanie może obejmować m.in. dystrybucję pomocy rzeczowej, wsparcie ewakuacji, pomoc osobom poszkodowanym, organizację punktów pomocy oraz działania informacyjne skierowane do społeczności lokalnych.

Doświadczenia kryzysowe w Polsce, takie jak powodzie, nawałnice, pandemia COVID-19 czy napływ uchodźców wojennych, pokazały znaczenie oddolnej mobilizacji obywatelskiej. Wolontariat odegrał w tych sytuacjach kluczową rolę w szybkim reagowaniu na potrzeby społeczne, zwłaszcza w początkowej fazie kryzysu, gdy mechanizmy instytucjonalne były jeszcze w trakcie uruchamiania⁴¹.

Wolontariat humanitarny i pomoc długofalowa

Wolontariat humanitarny obejmuje działania podejmowane na rzecz osób dotkniętych skutkami konfliktów zbrojnych, katastrof humanitarnych oraz masowych migracji. W odróżnieniu od wolontariatu kryzysowego, który ma charakter interwencyjny i krótkoterminowy, wolontariat humanitarny często wiąże się z działaniami

⁴⁰ R. Grochowski, *Zarządzanie kryzysowe w administracji publicznej*, Warszawa 2014

⁴¹ P. Gliński, *Aktywność obywatelska w sytuacjach nadzwyczajnych*, Warszawa 2020.

długofalowymi, ukierunkowanymi na stabilizację sytuacji życiowej osób poszkodowanych.

W polskim kontekście wolontariat humanitarny realizowany jest przede wszystkim poprzez współpracę z organizacjami pozarządowymi, kościelnymi oraz międzynarodowymi, które prowadzą działania pomocowe na terytorium kraju i poza jego granicami. Wolontariusze angażują się m.in. w pomoc uchodźcom, wsparcie adaptacyjne, działania integracyjne, pomoc psychologiczną oraz organizację zaplecza socjalnego⁴².

Etyka i odpowiedzialność w wolontariacie kryzysowym

Szczególną cechą wolontariatu w sytuacjach kryzysowych jest wysoki poziom odpowiedzialności etycznej. Działania podejmowane wobec osób znajdujących się w stanie zagrożenia wymagają poszanowania ich godności, autonomii oraz prawa do prywatności. Ryzyko nadużyć, instrumentalizacji cierpienia czy nieświadomego pogłębiania traumy sprawia, że wolontariat kryzysowy musi być realizowany w oparciu o jasno określone standardy etyczne⁴³.

Istotnym problemem jest także zjawisko tzw. spontanicznego wolontariatu kryzysowego, który pojawia się w odpowiedzi na nagłe wydarzenia, lecz nie zawsze jest odpowiednio skoordynowany. Choć spontaniczne zaangażowanie obywateli stanowi wyraz solidarności społecznej, brak przygotowania i koordynacji może prowadzić do chaosu organizacyjnego, zagrożeń dla bezpieczeństwa oraz obciążenia systemu reagowania kryzysowego. Z tego względu kluczowe znaczenie ma rola koordynatorów wolontariatu oraz instytucji pośredniczących.

Wpływ wolontariatu kryzysowego na wolontariuszy

Wolontariat w sytuacjach kryzysowych wywiera istotny wpływ nie tylko na beneficjentów pomocy, lecz także na samych wolontariuszy. Kontakt z cierpieniem, stratą i traumą może prowadzić do obciążenia psychicznego, stresu pourazowego oraz wypalenia. Z tego względu działania wolontariackie w tym obszarze wymagają zapewnienia wolontariuszom wsparcia psychologicznego, superwizji oraz możliwości regeneracji⁴⁴.

Jednocześnie doświadczenie wolontariatu kryzysowego może wzmacniać poczucie sprawczości, sensu działania i solidarności społecznej. Dla wielu osób stanowi ono punkt zwrotny w dalszym zaangażowaniu obywatelskim, prowadząc do długofalowej aktywności w sektorze społecznym lub instytucjach pomocy.

⁴² E. Leś, *Pomoc humanitarna i organizacje pozarządowe*, Warszawa 2016.

⁴³ A. Juros, *Etyka działań pomocowych*, Lublin 2012.

1. ⁴⁴ J. Strelau, *Psychologia stresu*, Warszawa 2000.

2.5. Wolontariat cyfrowy i hybrydowy

Wolontariat cyfrowy i hybrydowy stanowi jedną z najdynamiczniej rozwijających się form zaangażowania obywatelskiego we współczesnych społeczeństwach. Jego rozwój związany jest z postępującą cyfryzacją życia społecznego, upowszechnieniem technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz zmianą stylów uczestnictwa obywatelskiego. W odróżnieniu od tradycyjnych form wolontariatu, aktywność ta realizowana jest w całości lub częściowo z wykorzystaniem narzędzi cyfrowych, bez konieczności fizycznej obecności w miejscu realizacji działań.

Wolontariat cyfrowy obejmuje działania wykonywane wyłącznie w przestrzeni wirtualnej, takie jak tworzenie treści edukacyjnych, wsparcie informacyjne, moderowanie społeczności internetowych, tłumaczenia, działania promocyjne, obsługa mediów społecznościowych czy wsparcie techniczne organizacji pozarządowych. Wolontariat hybrydowy łączy natomiast komponenty online i offline, umożliwiając elastyczne dostosowanie form zaangażowania do możliwości i potrzeb wolontariuszy oraz organizacji⁴⁵.

Z perspektywy socjologicznej wolontariat cyfrowy wpisuje się w szersze zjawisko transformacji uczestnictwa obywatelskiego, charakteryzujące się rosnącą rolą sieci społecznych, komunikacji zapośredniczonej oraz działań rozproszonych. Aktywność obywatelska coraz częściej przyjmuje formy niehierarchiczne, projektowe i krótkoterminowe, co sprzyja angażowaniu osób, które z różnych powodów nie mogą uczestniczyć w działaniach stacjonarnych⁴⁶.

W polskim kontekście wolontariat cyfrowy zyskał szczególne znaczenie w okresie pandemii COVID-19, kiedy ograniczenia sanitarne znacząco utrudniły realizację tradycyjnych form wolontariatu. W odpowiedzi wiele organizacji społecznych przeniosło część swoich działań do przestrzeni online, rozwijając nowe modele współpracy z wolontariuszami. Doświadczenia te przyczyniły się do trwałego poszerzenia repertuaru form zaangażowania obywatelskiego.

Jednym z kluczowych atutów wolontariatu cyfrowego jest jego potencjał inkluzywny. Umożliwia on zaangażowanie osobom, które ze względu na ograniczenia zdrowotne, geograficzne, czasowe lub opiekuńcze mają utrudniony dostęp do wolontariatu tradycyjnego. Szczególne znaczenie ma to w przypadku osób z niepełnosprawnościami, mieszkańców obszarów peryferyjnych oraz młodzieży funkcjonującej w środowisku cyfrowym⁴⁷.

Jednocześnie należy zauważyć, że wolontariat cyfrowy nie jest wolny od barier. Wymaga on określonych kompetencji cyfrowych, dostępu do infrastruktury technicznej oraz umiejętności samodzielnej organizacji pracy. W tym sensie może on prowadzić

⁴⁵ E. Leś, *Nowe formy wolontariatu w społeczeństwie informacyjnym*, Warszawa 2018.

⁴⁶ P. Gliński, *Aktywność obywatelska w dobie cyfryzacji*, Warszawa 2019.

⁴⁷ M. Boni (red.), *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, Warszawa 2011.

do reprodukcji nierówności cyfrowych, jeśli nie towarzyszą mu działania wspierające rozwój kompetencji i dostępność technologii.

Istotnym zagadnieniem w analizie wolontariatu cyfrowego jest jego wpływ na relacje społeczne i kapitał społeczny. Krytycy tej formy zaangażowania wskazują na ryzyko osłabienia więzi interpersonalnych oraz powierzchowności relacji budowanych w przestrzeni wirtualnej. Z drugiej strony badania pokazują, że współpraca online może sprzyjać powstawaniu nowych form zaufania i solidarności, opartych na wspólnych celach i regularnej komunikacji, nawet jeśli kontakt bezpośredni jest ograniczony⁴.

Wolontariat hybrydowy stanowi w tym kontekście rozwiązanie pośrednie, łącząc zalety działań cyfrowych z możliwością bezpośrednich interakcji społecznych. Tego rodzaju model sprzyja budowaniu trwalszych relacji oraz wzmacnianiu poczucia przynależności do wspólnoty, przy jednoczesnym zachowaniu elastyczności charakterystycznej dla działań online.

Organizacja wolontariatu cyfrowego wymaga dostosowania tradycyjnych modeli zarządzania wolontariatem do specyfiki pracy zdalnej. Kluczowe znaczenie ma tu jasne określenie zakresu zadań, zasad komunikacji, ochrony danych osobowych oraz odpowiedzialności za efekty działań. Szczególną uwagę należy zwrócić na kwestie bezpieczeństwa cyfrowego, w tym ochrony danych beneficjentów oraz zapobiegania nadużyciom w przestrzeni online⁵.

Z perspektywy etycznej wolontariat cyfrowy rodzi nowe wyzwania związane z anonimowością, odpowiedzialnością i przejrzystością działań. Brak bezpośredniego kontaktu może utrudniać ocenę potrzeb beneficjentów oraz skutków podejmowanych działań. Z tego względu niezbędne jest wprowadzanie jasnych standardów etycznych oraz mechanizmów wsparcia i nadzoru nad pracą wolontariuszy.

Rozwój wolontariatu cyfrowego i hybrydowego wskazuje na trwałe zmiany w sposobach uczestnictwa obywatelskiego. Formy te nie zastępują wolontariatu tradycyjnego, lecz rozszerzają jego zakres, odpowiadając na potrzeby społeczeństw funkcjonujących w warunkach cyfrowej transformacji. Włączenie komponentu cyfrowego do działań wolontariackich staje się coraz częściej elementem strategicznego planowania organizacji pozarządowych i instytucji publicznych odpowiedzialnych za rozwój społeczeństwa obywatelskiego.

ROZDZIAŁ 3. Dlaczego warto się angażować?

3.1. Motywacje do wolontariatu – od altruizmu po rozwój osobisty

Motywacje do podejmowania działalności wolontariackiej stanowią jeden z kluczowych obszarów analizy w badaniach nad aktywnością obywatelską. Zrozumienie przyczyn, dla których jednostki decydują się na nieodpłatne zaangażowanie społeczne, pozwala lepiej wyjaśnić zarówno trwałość wolontariatu, jak i jego zróżnicowane formy

organizacyjne. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że motywacje wolontariuszy mają charakter wielowymiarowy i rzadko występują w postaci jednorodnej lub wyłącznej.

W ujęciu klasycznym wolontariat najczęściej wiązany jest z motywacją altruistyczną, rozumianą jako gotowość do działania na rzecz innych bez oczekiwania materialnej gratyfikacji. Altruizm ten nie musi jednak oznaczać całkowitej bezinteresowności w sensie psychologicznym, lecz raczej orientację na wartości takie jak solidarność, empatia i odpowiedzialność społeczna⁴⁸. W tym kontekście wolontariat bywa interpretowany jako praktyczna realizacja norm moralnych i społecznych, zakorzenionych w procesie socjalizacji.

Jednocześnie współczesne badania nad wolontariatem wskazują, że motywacje altruistyczne rzadko funkcjonują w izolacji od innych czynników. Coraz częściej zwraca się uwagę na znaczenie motywacji egoistycznych lub instrumentalnych, które nie muszą pozostawać w sprzeczności z ideą wolontariatu. Do tej kategorii zalicza się m.in. chęć zdobycia doświadczenia, rozwijania kompetencji, poszerzania sieci kontaktów społecznych czy budowania własnej tożsamości⁴⁹.

W polskim kontekście szczególnie istotna jest motywacja rozwojowa, związana z postrzeganiem wolontariatu jako przestrzeni uczenia się i samodoskonalenia. Dla wielu wolontariuszy, zwłaszcza młodych, działalność społeczna stanowi formę edukacji pozaformalnej, umożliwiającej nabywanie umiejętności praktycznych, których nie zapewnia system edukacji formalnej. Badania pokazują, że wolontariat sprzyja rozwojowi kompetencji miękkich, takich jak komunikacja, praca zespołowa, zarządzanie czasem oraz rozwiązywanie problemów⁵⁰.

Istotnym czynnikiem motywującym do wolontariatu jest również potrzeba przynależności i identyfikacji społecznej. Udział w działaniach wolontariackich umożliwia jednostkom włączenie się w życie wspólnoty, nawiązanie relacji społecznych oraz budowanie poczucia sensu i znaczenia własnych działań. W tym sensie wolontariat pełni funkcję integracyjną, przeciwdziałając izolacji społecznej i poczuciu wykluczenia⁵¹.

W literaturze przedmiotu zwraca się także uwagę na motywacje normatywne, wynikające z internalizacji określonych wzorców zachowań społecznych. Wolontariat bywa podejmowany w odpowiedzi na oczekiwania środowiska, tradycje rodzinne, wzorce wyniesione ze szkoły lub wspólnot religijnych. Motywacje te nie muszą mieć charakteru przymusu, lecz często są efektem długotrwałego procesu wychowawczego, w którym aktywność społeczna postrzegana jest jako naturalny element odpowiedzialnego obywatelstwa⁵².

⁴⁸ J. Reykowski, *Motywacja, postawy prospołeczne i zachowania altruistyczne*, Warszawa 1986

⁴⁹ P. Gliński, *Aktywność obywatelska Polaków*, Warszawa 2004.

⁵⁰ B. Śliwerski, *Pedagogika współczesna*, Kraków 2016.

⁵¹ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012.

⁵² M. Rymśza, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

Współczesne analizy podkreślają również znaczenie motywacji refleksyjnych, związanych z krytycznym namysłem nad rzeczywistością społeczną i własną rolą w jej kształtowaniu. Wolontariat może być wówczas wyrazem sprzeciwu wobec niesprawiedliwości społecznych, marginalizacji określonych grup lub niewydolności instytucji publicznych. Tego rodzaju motywacje zbliżają wolontariat do innych form aktywizmu obywatelskiego, choć zachowuje on swój niekonfrontacyjny i pomocowy charakter.

Należy jednak podkreślić, że motywacje do wolontariatu mają charakter dynamiczny i mogą ulegać zmianie w trakcie trwania zaangażowania. Motywy początkowo instrumentalne mogą z czasem ustępować miejsca motywacjom wartościowym, podobnie jak motywacje altruistyczne mogą zostać osłabione w przypadku braku wsparcia organizacyjnego lub doświadczenia wypalenia. Z tego względu analiza motywacji wolontariuszy powinna uwzględniać zarówno kontekst indywidualny, jak i instytucjonalny.

Z punktu widzenia organizacji korzystających z pracy wolontariuszy zrozumienie zróżnicowanych motywacji ma kluczowe znaczenie dla projektowania działań, systemów wsparcia oraz mechanizmów utrzymania zaangażowania. Wolontariat, który uwzględnia zarówno potrzeby społeczne, jak i potrzeby rozwojowe wolontariuszy, charakteryzuje się większą trwałością i efektywnością.

3.2. Wolontariat jako źródło kompetencji społecznych i obywatelskich

Wolontariat stanowi istotną przestrzeń kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich, rozumianych jako zespół wiedzy, umiejętności i postaw umożliwiających jednostce skuteczne funkcjonowanie w życiu społecznym oraz aktywne uczestnictwo w sferze publicznej. W przeciwieństwie do kompetencji nabywanych w toku edukacji formalnej, kompetencje rozwijane poprzez wolontariat mają w dużej mierze charakter praktyczny i sytuacyjny, a ich źródłem jest bezpośrednie doświadczenie współdziałania z innymi.

Kompetencje społeczne kształtowane w ramach działalności wolontariackiej obejmują przede wszystkim umiejętność komunikacji interpersonalnej, współpracy w grupie, rozwiązywania konfliktów oraz adaptacji do zmiennych warunków działania. Wolontariat wymaga od uczestników funkcjonowania w zróżnicowanych zespołach, często tworzonych ad hoc, co sprzyja rozwijaniu elastyczności społecznej oraz zdolności do negocjowania znaczeń i ról⁵³. Doświadczenia te mają szczególne znaczenie w kontekście współczesnych społeczeństw, w których rośnie znaczenie kompetencji relacyjnych i zespołowych.

Istotnym elementem kompetencji społecznych rozwijanych poprzez wolontariat jest odpowiedzialność za innych oraz za wspólnie realizowane zadania. Wolontariusze uczą się konsekwencji podejmowanych decyzji, znaczenia terminowości oraz rzetelności w działaniu. W odróżnieniu od sytuacji edukacyjnych opartych na systemie

⁵³ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012.

ocen, wolontariat konfrontuje jednostkę z realnymi skutkami jej działań, co sprzyja internalizacji norm odpowiedzialności i współodpowiedzialności⁵⁴.

Wolontariat odgrywa również istotną rolę w kształtowaniu kompetencji obywatelskich, rozumianych jako zdolność do świadomego uczestnictwa w życiu publicznym oraz podejmowania działań na rzecz dobra wspólnego. Poprzez zaangażowanie społeczne wolontariusze nabywają wiedzę na temat funkcjonowania instytucji publicznych, organizacji pozarządowych oraz mechanizmów rozwiązywania problemów społecznych. Wiedza ta ma charakter praktyczny i osadzony w konkretnych doświadczeniach, co odróżnia ją od abstrakcyjnych treści przekazywanych w ramach edukacji formalnej⁵⁵.

Szczególne znaczenie w tym kontekście ma rozwijanie kompetencji partycypacyjnych. Wolontariat umożliwia jednostkom doświadczanie wpływu na otaczającą rzeczywistość poprzez wspólne planowanie działań, podejmowanie decyzji oraz ocenę ich rezultatów. Doświadczenie sprawczości obywatelskiej, nawet w ograniczonym zakresie, sprzyja wzrostowi gotowości do dalszego uczestnictwa w życiu publicznym, w tym do angażowania się w inne formy aktywności obywatelskiej⁵⁶.

W literaturze przedmiotu podkreśla się również rolę wolontariatu w kształtowaniu postaw obywatelskich, takich jak solidarność, zaufanie społeczne oraz orientacja na dobro wspólne. Postawy te nie są jedynie deklaratywne, lecz rozwijają się poprzez konkretne praktyki społeczne. Wolontariat stanowi w tym sensie przestrzeń uczenia się demokracji w działaniu, w której wartości obywatelskie są realizowane w codziennej praktyce współpracy i odpowiedzialności.

Z perspektywy pedagogiki społecznej wolontariat traktowany jest jako narzędzie wychowania obywatelskiego opartego na doświadczeniu. Uczestnictwo w działaniach wolontariackich umożliwia konfrontację wiedzy normatywnej z rzeczywistością społeczną, co sprzyja refleksyjności oraz krytycznemu myśleniu. Wolontariusze uczą się dostrzegać złożoność problemów społecznych, ograniczenia działań instytucjonalnych oraz znaczenie współpracy międzysektorowej⁵⁷.

Jednocześnie należy podkreślić, że rozwój kompetencji społecznych i obywatelskich poprzez wolontariat nie ma charakteru automatycznego. Jego jakość zależy od sposobu organizacji działań wolontariackich, zakresu odpowiedzialności powierzanej wolontariuszom oraz istnienia przestrzeni do refleksji nad podejmowanymi działaniami. Wolontariat sprowadzony do wykonywania prostych, rutynowych czynności może nie sprzyjać pogłębionemu rozwojowi kompetencji, a w skrajnych przypadkach prowadzić do zniechęcenia i utraty motywacji.

Z tego względu coraz częściej podkreśla się znaczenie świadomego projektowania wolontariatu jako procesu edukacyjnego, w którym doświadczenie działania łączy się

⁵⁴ M. Rymsza, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

⁵⁵ P. Gliński, *Aktywność obywatelska Polaków*, Warszawa 2004.

⁵⁶ J. Hausner, *Zarządzanie publiczne*, Warszawa 2008.

⁵⁷ B. Śliwerski, *Pedagogika społeczna*, Kraków 2012.

z refleksją i wsparciem ze strony koordynatorów. Tak rozumiany wolontariat może pełnić funkcję trwałego źródła kompetencji społecznych i obywatelskich, istotnych zarówno z perspektywy jednostki, jak i całego społeczeństwa obywatelskiego.

3.3. Korzyści edukacyjne i zawodowe

Wolontariat, obok wymiaru aksjologicznego i obywatelskiego, posiada istotny potencjał edukacyjny i zawodowy. Uczestnictwo w działaniach wolontariackich sprzyja zdobywaniu wiedzy praktycznej, rozwijaniu kompetencji oraz budowaniu doświadczeń, które mogą mieć znaczenie zarówno w dalszym procesie kształcenia, jak i na rynku pracy. Korzyści te nie mają jednak charakteru automatycznego ani jednorodnego, lecz są uzależnione od jakości i rodzaju podejmowanego zaangażowania.

Z perspektywy edukacyjnej wolontariat stanowi formę uczenia się poprzez działanie, wpisującą się w koncepcję edukacji pozaformalnej i nieformalnej. Doświadczenia zdobywane w trakcie działalności wolontariackiej uzupełniają wiedzę teoretyczną przekazywaną w systemie szkolnym, umożliwiając jej zastosowanie w realnych sytuacjach społecznych. Wolontariusze uczą się poprzez bezpośredni kontakt z problemami społecznymi, instytucjami oraz innymi uczestnikami działań, co sprzyja pogłębionemu rozumieniu procesów społecznych⁵⁸.

Wolontariat może również pełnić funkcję orientacyjną w procesie edukacyjnym. Dla wielu osób, zwłaszcza młodych, stanowi on okazję do rozpoznania własnych zainteresowań, predyspozycji oraz ograniczeń. Kontakt z określonym obszarem działalności społecznej pozwala na weryfikację wyobrażeń dotyczących przyszłej ścieżki edukacyjnej lub zawodowej. W tym sensie wolontariat bywa traktowany jako forma „bezpiecznego eksperymentowania” z rolami społecznymi i zawodowymi⁵⁹.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że wolontariat sprzyja rozwojowi kompetencji cenionych na rynku pracy, określanych często mianem kompetencji transferowalnych. Należą do nich m.in. umiejętność pracy zespołowej, komunikacji interpersonalnej, organizacji pracy własnej, zarządzania czasem oraz rozwiązywania problemów. Kompetencje te rozwijane są w warunkach zbliżonych do rzeczywistych sytuacji zawodowych, co zwiększa ich użyteczność i trwałość⁶⁰.

Z punktu widzenia rynku pracy wolontariat może pełnić funkcję uzupełniającą wobec formalnego doświadczenia zawodowego, szczególnie w przypadku osób rozpoczynających aktywność zawodową. W polskich realiach, gdzie młodzi ludzie często napotykają trudności w dostępie do pierwszej pracy, doświadczenie wolontariackie bywa postrzegane jako dowód aktywności, samodzielności oraz gotowości do podejmowania odpowiedzialności. Badania wskazują, że pracodawcy

⁵⁸ B. Śliwerski, *Pedagogika współczesna*, Kraków 2016.

⁵⁹ M. Rymsza, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

⁶⁰ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012.

coraz częściej zwracają uwagę na pozazawodowe formy aktywności kandydatów, w tym na działalność społeczną⁶¹.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że relacja między wolontariatem a rynkiem pracy ma charakter ambiwalentny. Z jednej strony wolontariat może zwiększać szanse zatrudnienia poprzez rozwój kompetencji i budowanie sieci kontaktów społecznych. Z drugiej strony istnieje ryzyko instrumentalnego traktowania wolontariatu jako substytutu pracy zawodowej, zwłaszcza w sektorach o ograniczonej stabilności zatrudnienia. Tego rodzaju praktyki mogą prowadzić do deprecjacji zarówno pracy wolontariackiej, jak i pracy etatowej⁶².

W kontekście edukacji formalnej wolontariat coraz częściej bywa uwzględniany jako element wspierający proces kształcenia. Działalność wolontariacka może stanowić uzupełnienie programów nauczania, praktyk zawodowych czy projektów edukacyjnych, sprzyjając integracji wiedzy teoretycznej z doświadczeniem praktycznym. Warunkiem skuteczności takiego podejścia jest jednak zachowanie dobrowolnego charakteru wolontariatu oraz unikanie jego formalnego przymusu.

Korzyści edukacyjne i zawodowe płynące z wolontariatu mają również wymiar długofalowy. Uczestnictwo w działaniach społecznych sprzyja kształtowaniu postaw uczenia się przez całe życie, otwartości na zmiany oraz gotowości do podejmowania nowych wyzwań. Kompetencje te nabierają szczególnego znaczenia w warunkach dynamicznych przemian rynku pracy, wymagających od jednostek ciągłej adaptacji i rozwoju.

Należy jednak podkreślić, że osiągnięcie wymiernych korzyści edukacyjnych i zawodowych z wolontariatu zależy od jakości organizacji działań, zakresu odpowiedzialności powierzanej wolontariuszom oraz istnienia mechanizmów refleksji nad zdobywanymi doświadczeniami. Wolontariat pozbawiony tych elementów może ograniczać się do powtarzalnych czynności o niskiej wartości edukacyjnej, nie przynosząc trwałych efektów rozwojowych.

3.4. Wolontariat a zdrowie psychiczne i dobrostan

Relacja między aktywnością wolontariacką a zdrowiem psychicznym stanowi przedmiot rosnącego zainteresowania badaczy reprezentujących psychologię, socjologię oraz pedagogikę społeczną. Współczesne analizy wskazują, że wolontariat może pełnić istotną rolę w kształtowaniu dobrostanu psychicznego jednostek, rozumianego zarówno jako subiektywne poczucie satysfakcji z życia, jak i jako zdolność do radzenia sobie z wyzwaniami codzienności. Zależność ta ma jednak charakter złożony i uwarunkowany wieloma czynnikami.

W literaturze przedmiotu dobrostan psychiczny ujmowany jest jako wielowymiarowa kategoria obejmująca m.in. poczucie sensu, autonomii, kompetencji oraz jakości relacji społecznych. Wolontariat, jako forma aktywności opartej na relacji i działaniu na rzecz

⁶¹ P. Gliński, *Aktywność obywatelska Polaków*, Warszawa 2004.

⁶² E. Leś, *Trzeci sektor i rynek pracy*, Warszawa 2014.

innych, może sprzyjać realizacji tych potrzeb psychologicznych. Działalność wolontariacka umożliwia jednostce doświadczenie bycia potrzebnym oraz posiadania realnego wpływu na otoczenie społeczne, co wzmacnia poczucie sensu i sprawczości⁶³.

Z perspektywy psychologii społecznej istotnym mechanizmem łączącym wolontariat z dobrostanem jest budowanie i podtrzymywanie relacji społecznych. Uczestnictwo w działaniach wolontariackich sprzyja nawiązywaniu kontaktów interpersonalnych, integracji z grupą oraz redukcji poczucia osamotnienia. W kontekście społeczeństw charakteryzujących się rosnącą indywidualizacją i fragmentaryzacją więzi, wolontariat może pełnić funkcję ochronną wobec izolacji społecznej i jej negatywnych konsekwencji dla zdrowia psychicznego⁶⁴.

Badania prowadzone w Polsce wskazują, że osoby angażujące się w wolontariat częściej deklarują wyższy poziom zadowolenia z życia oraz większe poczucie sensu codziennych działań⁶⁵. Efekt ten obserwowany jest zarówno wśród osób młodych, jak i dorosłych oraz seniorów, choć jego natężenie zależy od intensywności i charakteru zaangażowania. Szczególne znaczenie ma tu dobrowolność wolontariatu oraz zgodność podejmowanych działań z wartościami i zainteresowaniami wolontariusza.

Wolontariat może również sprzyjać wzmacnianiu odporności psychicznej, rozumianej jako zdolność do adaptacji w sytuacjach stresowych i kryzysowych. Konfrontacja z problemami społecznymi, przy jednoczesnym wsparciu grupy i koordynatorów, umożliwia rozwijanie strategii radzenia sobie z trudnymi emocjami oraz uczenie się regulacji stresu. W tym sensie wolontariat bywa postrzegany jako forma doświadczenia rozwojowego, która może pozytywnie wpływać na funkcjonowanie psychiczne jednostki.

Jednocześnie należy podkreślić, że wolontariat nie zawsze wiąże się wyłącznie z pozytywnymi konsekwencjami dla zdrowia psychicznego. Działania podejmowane w obszarach związanych z cierpieniem, chorobą, wykluczeniem społecznym czy kryzysem humanitarnym mogą prowadzić do obciążenia emocjonalnego, wtórnej traumatyzacji oraz wypalenia. Ryzyko to wzrasta w sytuacjach braku odpowiedniego wsparcia organizacyjnego, niejasnych ról oraz nadmiernych oczekiwań wobec wolontariuszy⁶⁶.

W polskiej literaturze zwraca się uwagę na problem wypalenia wolontariackiego, rozumianego jako stan wyczerpania emocjonalnego, depersonalizacji oraz obniżonego poczucia skuteczności. Zjawisko to może prowadzić do rezygnacji z dalszego zaangażowania oraz negatywnie wpływać na dobrostan psychiczny jednostki. Wypalenie wolontariackie nie jest jednak konsekwencją samego

⁶³ J. Czapiński, *Psychologia szczęścia*, Warszawa 2012.

⁶⁴ P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007.

⁶⁵ CBOS, *Aktywność społeczna a jakość życia*, Warszawa 2019.

⁶⁶ J. Strelau, *Psychologia stresu*, Warszawa 2000.

wolontariatu, lecz raczej nieprawidłowej organizacji działań oraz braku równowagi między zaangażowaniem a regeneracją⁶⁷.

Istotnym czynnikiem ochronnym w kontekście zdrowia psychicznego wolontariuszy jest jakość środowiska, w którym realizowane są działania. Jasne zasady współpracy, dostęp do wsparcia emocjonalnego, możliwość dzielenia się doświadczeniami oraz uznanie wkładu wolontariuszy sprzyjają utrzymaniu pozytywnego wpływu wolontariatu na dobrostan. Równie ważna jest możliwość refleksji nad własnymi doświadczeniami, która pozwala na integrowanie trudnych przeżyć z poczuciem sensu i wartości podejmowanych działań.

Z perspektywy zdrowia publicznego wolontariat bywa postrzegany jako jeden z elementów profilaktyki psychospołecznej, wspierającej dobrostan jednostek i wspólnot. Jego potencjał w tym zakresie ujawnia się szczególnie w działaniach lokalnych, gdzie relacje społeczne i poczucie przynależności odgrywają kluczową rolę w jakości życia mieszkańców. Warunkiem wykorzystania tego potencjału jest jednak świadome i odpowiedzialne podejście do organizacji wolontariatu, uwzględniające zarówno potrzeby beneficjentów, jak i dobrostan samych wolontariuszy.

3.5. Współczesne wyzwania etyczne i wypalenie wolontariackie

Wraz z rozwojem wolontariatu jako trwałego elementu życia społecznego i obywatelskiego coraz wyraźniej ujawniają się wyzwania o charakterze etycznym oraz organizacyjnym. Współczesny wolontariat funkcjonuje w złożonym otoczeniu instytucjonalnym, na styku sektora publicznego, pozarządowego i rynkowego, co rodzi pytania o granice odpowiedzialności, podmiotowość wolontariuszy oraz etyczne standardy angażowania pracy nieodpłatnej.

Jednym z kluczowych problemów etycznych jest ryzyko instrumentalizacji wolontariatu. Zjawisko to polega na traktowaniu wolontariuszy przede wszystkim jako zasobu organizacyjnego, służącego do redukcji kosztów lub kompensowania niedoborów kadrowych instytucji. Tego rodzaju podejście prowadzi do rozmycia granicy między wolontariatem a pracą zarobkową oraz podważa aksjologiczne podstawy działalności wolontariackiej, oparte na dobrowolności i obywatelskim zaangażowaniu⁶⁸.

Kolejnym wyzwaniem etycznym jest asymetria relacji między wolontariuszem a beneficjentem pomocy. W działaniach wolontariackich, zwłaszcza w obszarach pomocowych i kryzysowych, istnieje ryzyko naruszenia godności, autonomii lub prywatności osób wspieranych. Niewłaściwie zaprojektowane działania mogą prowadzić do paternalizmu, utrwalania zależności lub symbolicznej dominacji, nawet jeśli intencje wolontariuszy pozostają prospołeczne⁶⁹. Z tego względu etyka wolontariatu wymaga szczególnej wrażliwości na relacje władzy i odpowiedzialności.

⁶⁷ M. Rymsza, *Wolontariat i jego granice*, Warszawa 2015.

⁶⁸ P. Gliński, *Spółeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2006.

⁶⁹ A. Juros, *Etyka pomocy społecznej*, Lublin 2009.

Istotnym zagadnieniem jest także problem odpowiedzialności za skutki działań wolontariackich. W sytuacjach, gdy wolontariusze wykonują zadania wymagające specjalistycznych kompetencji lub podejmują działania wobec osób w stanie szczególnej wrażliwości, brak jasnych standardów i nadzoru może prowadzić do szkód, zarówno dla beneficjentów, jak i samych wolontariuszy. Etyczne zarządzanie wolontariatem zakłada zatem konieczność adekwatnego przygotowania, wsparcia oraz jasno określonych granic odpowiedzialności⁷⁰.

W kontekście współczesnych wyzwań coraz większą uwagę zwraca się na zjawisko wypalenia wolontariackiego. Jest ono definiowane jako stan długotrwałego wyczerpania emocjonalnego, obniżonego poczucia skuteczności oraz dystansowania się od podejmowanych działań. Wypalenie wolontariackie nie jest tożsame z brakiem motywacji czy zaangażowania, lecz stanowi efekt przeciążenia, braku wsparcia oraz nieadekwatnych oczekiwań wobec wolontariuszy⁷¹.

Badania prowadzone w Polsce wskazują, że ryzyko wypalenia wzrasta w sytuacjach długotrwałego zaangażowania w działania obciążające emocjonalnie, przy jednoczesnym braku możliwości regeneracji i refleksji nad doświadczeniem. Szczególnie narażeni są wolontariusze działający w obszarach pomocy społecznej, zdrowia, kryzysów humanitarnych oraz pracy z osobami doświadczającymi traum⁷². W takich warunkach etycznym obowiązkiem organizacji jest nie tylko troska o beneficjentów, lecz także o dobrostan samych wolontariuszy.

Współczesne wyzwania etyczne wolontariatu dotyczą również kwestii równości i dostępności. Wolontariat, który wymaga znacznych zasobów czasu, kompetencji lub środków własnych, może prowadzić do wykluczenia osób o niższym kapitale społecznym i ekonomicznym. Tego rodzaju selektywność stoi w sprzeczności z ideą wolontariatu jako przestrzeni otwartej i inkluzywnej. Z tego względu coraz częściej podkreśla się potrzebę projektowania działań wolontariackich w sposób uwzględniający różnorodność sytuacji życiowych uczestników.

Z perspektywy etycznej kluczowe znaczenie ma również uznanie podmiotowości wolontariuszy. Oznacza to traktowanie ich nie jako wykonawców poleceń, lecz jako współtwórców działań społecznych, posiadających prawo do informacji, współdecydowania oraz wyrażania swoich granic. Brak takiego podejścia sprzyja nie tylko wypaleniu, lecz także erozji zaufania i osłabieniu trwałości zaangażowania obywatelskiego.

Analiza współczesnych wyzwań etycznych i zjawiska wypalenia wolontariackiego wskazuje, że wolontariat wymaga świadomego i odpowiedzialnego zarządzania. Etyczne ramy działalności wolontariackiej nie stanowią dodatku do jej organizacji, lecz jej integralny element, warunkujący zarówno skuteczność działań, jak i dobrostan osób zaangażowanych. W tym sensie refleksja nad etyką wolontariatu staje się nieodzowną częścią debaty o jakości społeczeństwa obywatelskiego.

⁷⁰ M. Rymsza, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

⁷¹ C. Maslach, *Wypalenie zawodowe*, Warszawa 2011.

⁷² J. Strelau, *Psychologia stresu*, Warszawa 2000.

ROZDZIAŁ 4. Wolontariat w praktyce

4.1. Jak rozpocząć działalność wolontariacką – od pomysłu do działania

Rozpoczęcie działalności wolontariackiej jest procesem, który – mimo swojej dobrowolności i nieformalnego charakteru – wymaga określonego przygotowania oraz refleksji nad celem, zakresem i formą zaangażowania. Wolontariat nie jest działaniem spontanicznym w sensie organizacyjnym, lecz świadomym wyborem, który powinien uwzględniać zarówno potrzeby społeczne, jak i możliwości oraz kompetencje osoby podejmującej aktywność.

Pierwszym etapem inicjowania działalności wolontariackiej jest identyfikacja obszaru zainteresowania oraz motywacji do działania. W literaturze przedmiotu podkreśla się znaczenie zgodności pomiędzy wartościami wolontariusza a charakterem podejmowanych działań, ponieważ sprzyja ona trwałości zaangażowania oraz ogranicza ryzyko szybkiej rezygnacji⁷³. Na tym etapie istotna jest refleksja nad pytaniami dotyczącymi celu zaangażowania, oczekiwań wobec wolontariatu oraz granic własnych możliwości czasowych i emocjonalnych.

Kolejnym elementem procesu jest rozpoznanie potrzeb społecznych oraz istniejących form działań wolontariackich. Wolontariat najczęściej realizowany jest w ramach struktur instytucjonalnych, takich jak organizacje pozarządowe, instytucje publiczne, placówki edukacyjne czy kulturalne. Włączenie się w istniejące inicjatywy pozwala na korzystanie z zaplecza organizacyjnego, doświadczenia koordynatorów oraz jasno określonych zasad współpracy⁷⁴. Jednocześnie umożliwia to lepsze dopasowanie działań do realnych potrzeb społecznych, zamiast tworzenia inicjatyw dublujących już istniejące rozwiązania.

Istotnym etapem przejścia od pomysłu do działania jest formalizacja relacji wolontariackiej. W polskich realiach podstawowym instrumentem regulującym współpracę jest porozumienie wolontariackie, które określa zakres obowiązków, czas trwania zaangażowania oraz prawa i obowiązki obu stron. Choć wolontariat opiera się na zaufaniu i dobrowolności, jasne ramy formalne pełnią funkcję ochronną zarówno dla wolontariusza, jak i organizacji korzystającej z jego pracy⁷⁵.

Rozpoczęcie działalności wolontariackiej wiąże się również z koniecznością przygotowania do pełnienia określonych ról. W zależności od charakteru działań może to obejmować szkolenia wprowadzające, zapoznanie z zasadami etycznymi, procedurami bezpieczeństwa oraz specyfiką pracy z określonymi grupami beneficjentów. Brak odpowiedniego przygotowania zwiększa ryzyko nieefektywności działań, frustracji wolontariuszy oraz potencjalnych naruszeń etycznych.

⁷³ M. Rymsza, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

⁷⁴ E. Leś, *Trzeci sektor i społeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2013.

⁷⁵ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873).

W praktyce wolontariackiej istotną rolę odgrywa także etap adaptacji, w którym wolontariusz uczy się funkcjonowania w nowym środowisku organizacyjnym oraz buduje relacje z innymi uczestnikami działań. Proces ten ma znaczenie nie tylko organizacyjne, lecz także społeczne i psychologiczne, ponieważ wpływa na poczucie przynależności oraz identyfikację z misją organizacji. Badania wskazują, że jakość pierwszych doświadczeń wolontariackich ma istotny wpływ na decyzję o kontynuowaniu zaangażowania⁷⁶.

Rozpoczęcie działalności wolontariackiej może również przyjmować formę inicjatywy oddolnej, polegającej na samodzielnym zainicjowaniu działań społecznych. Tego rodzaju aktywność wymaga jednak dodatkowych kompetencji związanych z planowaniem, mobilizowaniem zasobów oraz współpracą z instytucjami publicznymi i społecznymi. W praktyce inicjatywy oddolne często ewoluują w kierunku bardziej sformalizowanych struktur, co pozwala na ich stabilizację i rozwój.

Niezależnie od przyjętej ścieżki, rozpoczęcie działalności wolontariackiej powinno być traktowane jako proces, a nie jednorazowy akt decyzji. Wymaga on ciągłej refleksji nad sensem i jakością podejmowanych działań, gotowości do uczenia się oraz otwartości na zmiany. Tak rozumiany wolontariat staje się nie tylko formą pomocy innym, lecz także przestrzenią rozwoju osobistego i obywatelskiego, osadzoną w realiach wspólnoty i odpowiedzialności społecznej.

4.2. Planowanie projektów i kampanii społecznych

Planowanie projektów i kampanii społecznych stanowi kluczowy etap praktycznego wymiaru wolontariatu. Choć działalność wolontariacka opiera się na dobrowolności i motywacji wewnętrznej, jej skuteczność oraz społeczna odpowiedzialność wymagają świadomego i uporządkowanego podejścia do działań. Planowanie nie ogranicza wolontariatu, lecz nadaje mu sens, kierunek oraz spójność z realnymi potrzebami społecznymi.

Projekt społeczny można rozumieć jako zaplanowany proces zmiany, podejmowany w odpowiedzi na określony problem lub deficyt społeczny, realizowany w konkretnych warunkach czasowych i organizacyjnych⁷⁷. Kampania społeczna stanowi szczególnie typ projektu, którego celem nie jest bezpośrednie świadczenie pomocy, lecz oddziaływanie na postawy, świadomość lub zachowania określonych grup społecznych. W obu przypadkach planowanie pełni funkcję ramy porządkującej działania oraz mechanizmu odpowiedzialności za ich konsekwencje.

Punktem wyjścia w planowaniu działań wolontariackich jest rozpoznanie problemu społecznego. Diagnoza nie polega na intuicyjnym wskazaniu obszaru wymagającego interwencji, lecz na próbie zrozumienia jego przyczyn, kontekstu oraz realnej skali. Brak rzetelnej diagnozy prowadzi często do działań powierzchownych, symbolicznych

⁷⁶ P. Gliński, *Aktywność obywatelska Polaków*, Warszawa 2004.

⁷⁷ J. Hausner, *Zarządzanie publiczne*, Warszawa 2008.

lub nieadekwatnych, które – mimo dobrych intencji – nie przynoszą trwałych efektów. W tym sensie planowanie pełni funkcję ochronną przed działaniami pozornymi.

Kolejnym elementem procesu planowania jest określenie celu działań. Cel projektu społecznego nie powinien być formułowany w kategoriach ogólnych deklaracji wartości, lecz jako możliwa do osiągnięcia zmiana społeczna lub organizacyjna. Jasno określony cel porządkuje działania wolontariuszy, wzmacnia ich poczucie sensu oraz umożliwia ocenę efektów. Wolontariat pozbawiony celu łatwo ulega rozproszeniu, co w dłuższej perspektywie prowadzi do spadku zaangażowania.

Istotnym aspektem planowania jest również refleksja nad adresatami działań. Projekty i kampanie społeczne zawsze oddziałują na konkretne grupy społeczne, nawet jeśli ich twórcy deklarują uniwersalny charakter działań. Świadome planowanie zakłada zatem określenie, do kogo działania są kierowane oraz jakie konsekwencje mogą one wywołać. W kontekście wolontariatu ma to szczególne znaczenie etyczne, ponieważ nieprzemyślane działania mogą nie tylko nie pomóc, lecz także utrwalić stereotypy lub nierówności⁷⁸.

Planowanie projektów wolontariackich obejmuje także analizę dostępnych zasobów. Wbrew potocznemu przekonaniu wolontariat nie opiera się wyłącznie na „dobrej woli”, lecz na realnych zasobach: czasie, kompetencjach, relacjach społecznych oraz zapleczu organizacyjnym. Świadome planowanie wymaga realistycznej oceny tych zasobów i dostosowania zakresu działań do faktycznych możliwości zespołu. Przecenianie potencjału wolontariuszy jest jedną z częstych przyczyn niepowodzeń projektów społecznych.

Ważnym elementem planowania jest także strukturyzacja działań, czyli określenie kolejności, odpowiedzialności oraz ram czasowych poszczególnych etapów projektu. Wolontariat, który funkcjonuje w warunkach niejasności organizacyjnej, sprzyja frustracji i konfliktom. Jasna struktura nie ogranicza autonomii wolontariuszy, lecz umożliwia im skuteczne współdziałanie oraz poczucie bezpieczeństwa organizacyjnego⁷⁹.

Planowanie kampanii społecznych wymaga dodatkowo refleksji nad językiem i formą przekazu. Kampania społeczna jest formą ingerencji w sferę publiczną, dlatego jej przekaz powinien być oparty na rzetelności, szacunku i odpowiedzialności. Działania oparte na manipulacji emocjonalnej lub uproszczonych narracjach mogą przynieść krótkotrwały efekt, lecz długofalowo podważają zaufanie społeczne oraz wiarygodność inicjatorów.

Nieodłącznym elementem planowania działań wolontariackich jest również uwzględnienie ryzyka i niepewności. Projekty społeczne realizowane są w dynamicznych warunkach społecznych, a ich przebieg rzadko odpowiada pierwotnym założeniom. Świadome planowanie nie polega na eliminowaniu

⁷⁸ A. Juros, *Etyka działań społecznych*, Lublin 2011.

⁷⁹ M. Rymśa, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

niepewności, lecz na gotowości do modyfikowania działań w odpowiedzi na zmieniające się okoliczności⁸⁰.

Planowanie projektów i kampanii społecznych pełni także istotną funkcję edukacyjną. Udział wolontariuszy w procesie planowania sprzyja rozwijaniu kompetencji analitycznych, odpowiedzialności za decyzje oraz rozumienia złożoności procesów społecznych. W tym sensie planowanie nie jest wyłącznie narzędziem organizacyjnym, lecz elementem formowania dojrzałych postaw obywatelskich⁸¹.

4.3. Współpraca z instytucjami publicznymi i NGO

Współpraca wolontariatu z instytucjami publicznymi oraz organizacjami pozarządowymi stanowi jeden z kluczowych warunków trwałości i skuteczności działań społecznych. Wolontariat rzadko funkcjonuje w pełni autonomicznie; najczęściej osadzony jest w określonym kontekście instytucjonalnym, który wyznacza ramy prawne, organizacyjne i etyczne podejmowanych działań. Zrozumienie logiki tej współpracy jest niezbędne dla właściwego usytuowania wolontariatu w strukturze społeczeństwa obywatelskiego.

Instytucje publiczne, takie jak jednostki samorządu terytorialnego, szkoły, ośrodki kultury czy instytucje pomocy społecznej, pełnią funkcję gwaranta ciągłości i legalności działań społecznych. Ich rola polega nie tylko na realizacji zadań publicznych, lecz także na tworzeniu warunków sprzyjających aktywności obywatelskiej. W tym sensie współpraca wolontariatu z sektorem publicznym nie powinna być postrzegana jako relacja podporządkowania, lecz jako forma współodpowiedzialności za dobro wspólne⁸².

Organizacje pozarządowe zajmują w tym układzie pozycję pośrednią pomiędzy państwem a obywatelami. To właśnie NGO najczęściej pełnią rolę organizatorów i koordynatorów wolontariatu, zapewniając zaplecze organizacyjne, merytoryczne i etyczne dla działań społecznych. Ich przewagą jest elastyczność, zdolność reagowania na lokalne potrzeby oraz bliskość społeczności, w których funkcjonują. Współpraca wolontariuszy z organizacjami pozarządowymi umożliwia przekształcanie indywidualnego zaangażowania w działania o charakterze systemowym.

Ambitne ujęcie współpracy między wolontariatem, instytucjami publicznymi i NGO wymaga odejścia od myślenia w kategoriach prostego podziału ról. W praktyce granice między sektorami są płynne, a skuteczność działań zależy od zdolności do dialogu, negocjacji i wzajemnego uznania kompetencji. Wolontariat, który zostaje sprowadzony wyłącznie do roli wykonawczej, traci swój obywatelski charakter i przestaje pełnić funkcję formacyjną⁸³.

⁸⁰ E. Leś, *Trzeci sektor i społeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2013.

⁸¹ B. Śliwerski, *Pedagogika społeczna*, Kraków 2012.

⁸² J. Hausner, *Zarządzanie publiczne*, Warszawa 2008.

⁸³ P. Gliński, *Spółeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2006.

Współpraca z instytucjami publicznymi niesie ze sobą określone napięcia. Z jednej strony zapewnia stabilność, dostęp do zasobów i legitymizację działań, z drugiej – wiąże się z formalizacją, procedurami i ograniczeniami wynikającymi z logiki administracyjnej. Dla wolontariatu oznacza to konieczność funkcjonowania w przestrzeni regulowanej, co może rodzić ryzyko biurokratyzacji i utraty elastyczności. Ambitna współpraca nie polega jednak na unikaniu instytucji, lecz na świadomym poruszaniu się w ich ramach.

Szczególnego znaczenia nabiera w tym kontekście zasada partnerstwa. Partnerstwo nie oznacza jedynie wspólnej realizacji zadań, lecz zakłada współdecydowanie, wymianę wiedzy oraz wzajemną odpowiedzialność za rezultaty. W relacji tej wolontariusze i organizacje społeczne nie powinni być traktowani jako „tani zasób”, lecz jako współtwórcy polityk lokalnych i działań publicznych⁸⁴. Tylko w takim ujęciu wolontariat zachowuje swój emancypacyjny potencjał.

Współpraca z NGO i instytucjami publicznymi ma również wymiar edukacyjny. Uczestnictwo wolontariuszy w działaniach realizowanych we współpracy międzysektorowej umożliwia im poznanie mechanizmów funkcjonowania państwa, samorządu i trzeciego sektora. Wiedza ta nie ma charakteru abstrakcyjnego, lecz wynika z bezpośredniego doświadczenia procedur, ograniczeń i konfliktów interesów. W tym sensie wolontariat staje się przestrzenią uczenia się realnej, a nie deklaratywnej demokracji.

Nie można jednak pomijać zagrożeń wynikających z nieprawidłowo zaprojektowanej współpracy. Należą do nich m.in. przerzucanie odpowiedzialności za zadania publiczne na wolontariat, instrumentalne wykorzystywanie zaangażowania społecznego w celach wizerunkowych oraz brak przejrzystości w podziale ról. Zjawiska te prowadzą do erozji zaufania oraz osłabienia motywacji wolontariuszy, a w dłuższej perspektywie – do kryzysu współpracy międzysektorowej⁸⁵.

Ambitna współpraca wolontariatu z instytucjami publicznymi i NGO wymaga zatem wysokiej kultury organizacyjnej, opartej na dialogu, zaufaniu i refleksji etycznej. Nie jest to relacja wolna od napięć, lecz właśnie w tych napięciach ujawnia się jej potencjał rozwojowy. Wolontariat, który potrafi funkcjonować w złożonym środowisku instytucjonalnym, zachowując jednocześnie swoją autonomię i aksjologiczne podstawy, staje się istotnym aktorem życia publicznego, a nie jedynie jego uzupełnieniem⁸⁶.

⁸⁴ M. Rymsza, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

⁸⁵ E. Leś, *Trzeci sektor i społeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2013.

⁸⁶ B. Śliwerski, *Pedagogika społeczna*, Kraków 2012.

4.4. Rola koordynatora wolontariatu i liderów młodzieżowych

Koordynator wolontariatu oraz liderzy młodzieżowi pełnią kluczową rolę w praktycznym funkcjonowaniu działań wolontariackich, jednak ich znaczenie wykracza daleko poza wymiar organizacyjny. Są oni istotnymi aktorami procesu formowania postaw obywatelskich, budowania kapitału społecznego oraz przekładania indywidualnego zaangażowania na trwałe formy aktywności zbiorowej. W tym sensie ich rola ma charakter nie tylko operacyjny, lecz także wychowawczy, etyczny i przywódczy.

Koordynator wolontariatu funkcjonuje na styku różnych porządków: instytucjonalnego, społecznego i indywidualnego. Z jednej strony odpowiada za organizację działań, komunikację oraz zapewnienie zgodności wolontariatu z obowiązującymi normami prawnymi i etycznymi. Z drugiej strony pełni funkcję mediatora między wolontariuszami a instytucją, w której realizowane są działania. Jego zadaniem jest nie tylko zarządzanie procesem, lecz także ochrona sensu i wartości wolontariatu przed jego instrumentalizacją⁸⁷.

W ujęciu bardziej ambitnym koordynator wolontariatu może być postrzegany jako lider procesu społecznego uczenia się. Poprzez sposób organizacji działań, powierzanie odpowiedzialności oraz tworzenie przestrzeni do refleksji wpływa on na to, czy wolontariat staje się doświadczeniem rozwojowym, czy jedynie zbiorem technicznych czynności. Koordynacja wolontariatu nie polega więc wyłącznie na rozdzielaniu zadań, lecz na kształtowaniu środowiska sprzyjającego współpracy, zaufaniu i podmiotowości wolontariuszy.

Szczególną rolę w strukturze wolontariatu odgrywają liderzy młodzieżowi, którzy często funkcjonują jako ogniwo pośrednie między kadrą dorosłych a grupą rówieśniczą. Lider młodzieżowy nie jest wyłącznie wykonawcą poleceń ani formalnym przedstawicielem instytucji, lecz osobą zdolną do inicjowania działań, mobilizowania innych oraz nadawania sensu wspólnym przedsięwzięciom. Jego autorytet opiera się nie na formalnej pozycji, lecz na relacjach, kompetencjach społecznych i wiarygodności⁸⁸.

Z perspektywy pedagogiki społecznej liderzy młodzieżowi pełnią funkcję formacyjną. Umożliwiają rówieśnikom uczenie się odpowiedzialności, współdecydowania oraz sprawczości w warunkach względnie bezpiecznych, lecz realnych. Działalność liderów młodzieżowych sprzyja przełamywaniu biernych postaw wobec życia publicznego i budowaniu przekonania, że zmiana społeczna jest możliwa także na poziomie lokalnym.

Relacja między koordynatorem wolontariatu a liderami młodzieżowymi ma kluczowe znaczenie dla jakości działań. Model oparty na hierarchicznej kontroli ogranicza potencjał rozwojowy wolontariatu i sprzyja pasywności. Model partnerski, oparty na dialogu i współodpowiedzialności, umożliwia natomiast rozwój kompetencji

⁸⁷ M. Rymsza, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

⁸⁸ B. Śliwerski, *Pedagogika społeczna*, Kraków 2012.

przywódczych oraz internalizację wartości obywatelskich. Ambitne podejście do wolontariatu zakłada zatem świadome budowanie relacji opartych na zaufaniu i uznaniu autonomii młodych liderów⁸⁹.

Rola koordynatora i liderów wiąże się również z odpowiedzialnością etyczną. To oni w największym stopniu wpływają na standardy działania, sposób traktowania beneficjentów oraz granice zaangażowania wolontariuszy. Brak wrażliwości etycznej na tym poziomie prowadzi do ryzyka wypalenia, konfliktów oraz utraty zaufania. Z kolei świadome przywództwo, oparte na refleksji i odpowiedzialności, wzmacnia trwałość i wiarygodność działań wolontariackich.

Współczesne wyzwania stojące przed koordynatorami wolontariatu i liderami młodzieżowymi wynikają m.in. z rosnącej różnorodności form zaangażowania, krótkoterminowości działań oraz zmieniających się oczekiwań młodego pokolenia. Skuteczne przywództwo w wolontariacie wymaga dziś elastyczności, zdolności do pracy w warunkach niepewności oraz umiejętności łączenia struktur instytucjonalnych z oddolną inicjatywą.

Rola koordynatora wolontariatu i liderów młodzieżowych ujawnia się więc jako jeden z kluczowych czynników jakości wolontariatu. To od ich kompetencji, postaw i sposobu działania zależy, czy wolontariat stanie się przestrzenią realnego uczestnictwa obywatelskiego, czy jedynie technicznym uzupełnieniem działań instytucjonalnych. W tym sensie przywództwo w wolontariacie ma znaczenie nie tylko organizacyjne, lecz także społeczne i kulturowe.

4.5. Komunikacja, promocja i budowanie wizerunku

Komunikacja stanowi jeden z kluczowych, a zarazem najbardziej problematycznych obszarów współczesnego wolontariatu. W praktyce działań społecznych komunikacja bywa redukowana do funkcji promocyjnej lub informacyjnej, tymczasem w ujęciu akademickim jest ona procesem wytwarzania znaczeń, narracji i relacji władzy symbolicznej. Sposób, w jaki wolontariat komunikuje swoje cele, wartości i działania, wpływa nie tylko na jego rozpoznawalność, lecz także na społeczny sens podejmowanych inicjatyw oraz ich etyczną legitymizację.

Wolontariat funkcjonuje w przestrzeni publicznej, która jest areną konkurujących narracji, interesów i interpretacji rzeczywistości społecznej. Komunikacja nie polega więc wyłącznie na przekazywaniu informacji, lecz na konstruowaniu obrazu problemów społecznych, beneficjentów pomocy oraz samych wolontariuszy. W tym sensie komunikacja wolontariatu zawsze posiada wymiar normatywny i aksjologiczny — określa, co uznawane jest za ważne, godne uwagi oraz moralnie uzasadnione⁹⁰.

Promocja działań wolontariackich bywa często utożsamiana z marketingiem społecznym. Choć pojęcie to bywa użyteczne, jego bezrefleksyjne stosowanie prowadzi do uproszczeń. Marketing społeczny operuje logiką skuteczności, zasięgu i

⁸⁹ P. Gliški, *Spółeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2006.

⁹⁰ P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007.

atrakcyjności przekazu, podczas gdy wolontariat opiera się na wartościach solidarności, odpowiedzialności i podmiotowości. Napięcie między tymi porządkami jest nieuniknione i wymaga świadomego zarządzania, aby promocja nie prowadziła do instrumentalizacji ani uprzedmiotowienia beneficjentów.

Jednym z podstawowych problemów komunikacyjnych wolontariatu jest sposób przedstawiania osób i grup objętych wsparciem. Przekazy oparte na eksponowaniu cierpienia, bezradności lub deficytów mogą zwiększać krótkoterminowe zainteresowanie społeczne, lecz jednocześnie utrwalają asymetrię relacji pomocowej oraz wzmacniają stereotypy. W ujęciu etycznym komunikacja wolontariacka powinna dążyć do przedstawiania beneficjentów jako podmiotów, a nie obiektów działań, akcentując ich sprawczość, godność i potencjał⁹¹.

Budowanie wizerunku wolontariatu nie polega wyłącznie na kreowaniu pozytywnego obrazu organizacji lub inicjatywy. Wizerunek jest efektem długotrwałego procesu, w którym komunikacja musi być spójna z rzeczywistymi praktykami. Rozbieżność między deklarowanymi wartościami a realnym sposobem działania prowadzi do utraty wiarygodności i erozji zaufania społecznego. W tym sensie komunikacja pełni funkcję kontrolną wobec samego wolontariatu, ujawniając napięcia i sprzeczności między intencjami a praktyką.

Istotnym elementem komunikacji wolontariackiej jest również język. Język używany w przekazach społecznych nie jest neutralny — kształtuje sposób myślenia o problemach, relacjach i rolach społecznych. Terminologia paternalistyczna, militarna lub uprzedmiotawiająca może nieświadomie wzmacniać relacje dominacji. Świadoma komunikacja wolontariatu wymaga refleksji nad językiem, który nie tylko informuje, lecz także wychowuje do określonego sposobu postrzegania rzeczywistości⁹².

Współczesny wolontariat funkcjonuje w środowisku medialnym zdominowanym przez media społecznościowe i komunikację cyfrową. Z jednej strony umożliwia to szybkie dotarcie do szerokiego grona odbiorców oraz mobilizację zasobów społecznych. Z drugiej strony sprzyja skrótości, emocjonalizacji przekazu oraz presji na atrakcyjność wizualną. W takich warunkach istnieje ryzyko redukcji złożonych problemów społecznych do uproszczonych narracji lub symbolicznych gestów, pozbawionych realnego kontekstu.

Komunikacja wolontariatu pełni również funkcję integracyjną wewnątrz organizacji i zespołów wolontariackich. Sposób komunikowania celów, sukcesów i trudności wpływa na poziom identyfikacji wolontariuszy z działaniami oraz na trwałość ich zaangażowania. Przejrzysta, dialogiczna komunikacja sprzyja poczuciu współodpowiedzialności i podmiotowości, podczas gdy komunikacja jednostronna i instrumentalna prowadzi do alienacji i wypalenia.

⁹¹ A. Juros, *Etyka pomocy społecznej*, Lublin 2009.

⁹² B. Śliwerski, *Pedagogika społeczna*, Kraków 2012.

Budowanie wizerunku wolontariatu ma także wymiar polityczny w szerokim, niepartyjnym znaczeniu. Wolontariat poprzez swoje narracje wpływa na sposób postrzegania roli państwa, rynku i obywateli w rozwiązywaniu problemów społecznych. Komunikacja, która nieświadomie przerzuca odpowiedzialność za kwestie systemowe na jednostki lub działania oddolne, może wzmacniać narracje o wycofywaniu się państwa z odpowiedzialności publicznej⁹³. Z tego względu komunikacja wolontariacka powinna być osadzona w refleksji nad granicami i rolą zaangażowania obywatelskiego.

W perspektywie długofalowej komunikacja i budowanie wizerunku wolontariatu powinny być traktowane jako element kultury organizacyjnej, a nie jako doraźne narzędzie promocji. Spójność między wartościami, działaniami i przekazem stanowi podstawę zaufania społecznego, bez którego wolontariat traci swój sens jako forma uczestnictwa obywatelskiego. Komunikacja nie jest więc dodatkiem do działań wolontariackich, lecz jednym z ich konstytutywnych wymiarów.

ROZDZIAŁ 5. Ramy prawne i etyczne

5.1. Podstawy prawne wolontariatu w Polsce

Wolontariat w Polsce funkcjonuje w jasno określonych ramach prawnych, które wyznaczają granice dopuszczalnej aktywności wolontariuszy, zakres odpowiedzialności podmiotów korzystających z ich pracy oraz standardy ochrony praw obu stron relacji wolontariackiej. Uregulowanie tej sfery stanowi wyraz uznania wolontariatu za istotny element systemu społecznego, a nie wyłącznie spontaniczną formę pomocy o charakterze prywatnym.

Podstawowym aktem prawnym regulującym wolontariat w Polsce jest **ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie**⁹⁴. Ustawa ta wprowadziła do polskiego porządku prawnego definicję wolontariatu, określiła zasady wykonywania świadczeń wolontariackich oraz wskazała katalog podmiotów uprawnionych do korzystania z pracy wolontariuszy. Jej uchwalenie było elementem szerszego procesu instytucjonalizacji społeczeństwa obywatelskiego po 1989 roku.

Zgodnie z ustawą wolontariuszem jest osoba, która **ochotniczo i bez wynagrodzenia** wykonuje świadczenia na rzecz podmiotów uprawnionych, w zakresie ich działalności statutowej⁹⁵. Kluczowe znaczenie mają tu dwa elementy: dobrowolność oraz nieodpłatność. Wolontariat nie może być formą pracy przymusowej, elementem obowiązku administracyjnego ani substytutem stosunku pracy. Jednocześnie ustawodawca jednoznacznie oddziela wolontariat od zatrudnienia, podkreślając brak wynagrodzenia jako cechę konstytutywną tej formy aktywności.

⁹³ P. Gliński, *Spółeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2006.

⁹⁴ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873 z późn. zm.).

⁹⁵ Tamże, art. 2 pkt 3.

Ustawa precyzuje również katalog podmiotów, na rzecz których wolontariat może być wykonywany. Należą do nich m.in. organizacje pozarządowe, organy administracji publicznej, jednostki organizacyjne podległe tym organom, a także podmioty lecznicze, instytucje pomocy społecznej oraz placówki oświatowe⁹⁶. Oznacza to, że wolontariat jest dopuszczalny zarówno w sektorze społecznym, jak i publicznym, pod warunkiem że nie narusza zasad prawa pracy ani nie prowadzi do zastępowania zatrudnienia etatowego.

Istotnym elementem regulacji prawnej wolontariatu jest rozróżnienie form współpracy w zależności od czasu trwania świadczeń. W przypadku wolontariatu krótkoterminowego porozumienie między wolontariuszem a podmiotem korzystającym z jego pracy może mieć formę ustną. Natomiast przy świadczeniach wykonywanych przez okres dłuższy niż 30 dni ustawodawca wprowadza obowiązek zawarcia **porozumienia na piśmie**, określającego zakres, czas i warunki wykonywania świadczeń⁹⁷. Regulacja ta pełni funkcję ochronną i porządkującą, zapobiegając niejasnościom oraz nadużyciom.

Ustawa nakłada na podmioty korzystające z pracy wolontariuszy szereg obowiązków o charakterze organizacyjnym i ochronnym. Obejmują one m.in. obowiązek informowania wolontariuszy o przysługujących im prawach, zapewnienia bezpiecznych i higienicznych warunków wykonywania świadczeń oraz pokrycia kosztów związanych z realizacją działań, jeśli zostało to ustalone w porozumieniu⁵. Przepisy te jednoznacznie wskazują, że wolontariat nie zwalnia organizacji z odpowiedzialności za warunki, w jakich realizowane są działania społeczne.

Ważnym aspektem regulacji prawnej jest kwestia odpowiedzialności cywilnej. Wolontariusz, wykonując świadczenia na rzecz podmiotu uprawnionego, korzysta z ochrony analogicznej do tej, która przysługuje pracownikom wykonującym zadania służbowe. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone osobom trzecim w związku z wykonywaniem wolontariatu ponosi co do zasady podmiot, na rzecz którego świadczenia są realizowane⁹⁸. Rozwiązanie to ma kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa prawnego wolontariuszy.

Regulacje prawne dotyczące wolontariatu należy rozpatrywać także w szerszym kontekście konstytucyjnym. Wolontariat wpisuje się w zasadę pomocniczości państwa oraz w konstytucyjną wolność zrzeszania się i działalności społecznej. Państwo, regulując wolontariat, nie przejmuje nad nim kontroli, lecz tworzy ramy umożliwiające bezpieczne i odpowiedzialne funkcjonowanie tej formy aktywności obywatelskiej⁹⁹.

Jednocześnie w literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na napięcie pomiędzy formalizacją wolontariatu a jego oddolnym charakterem. Nadmierna regulacja może prowadzić do biurokratyzacji i zniechęcenia obywateli do zaangażowania, natomiast

⁹⁶ Tamże, art. 42–44.

⁹⁷ Tamże, art. 44 ust. 4.

⁹⁸ Tamże, art. 45–46.

⁹⁹ K. Wygoda, *Odpowiedzialność cywilna w wolontariacie*, Warszawa 2011.

brak jasnych zasad sprzyja nadużyciom i deprecjacji pracy wolontariuszy. Obowiązujące przepisy prawa starają się zachować równowagę między tymi dwoma porządkami, choć w praktyce ich stosowanie wymaga wysokiej kultury organizacyjnej.

Podstawy prawne wolontariatu w Polsce tworzą zatem spójny, choć niepozbawiony wyzwań system regulacyjny. Ich celem nie jest ograniczanie aktywności obywatelskiej, lecz zapewnienie jej stabilności, przejrzystości i bezpieczeństwa. Znajomość tych ram prawnych stanowi niezbędny element świadomego i odpowiedzialnego wolontariatu, zarówno po stronie wolontariuszy, jak i instytucji korzystających z ich pracy.

5.2. Prawa i obowiązki wolontariusza

Status wolontariusza w polskim porządku prawnym nie ogranicza się do ogólnego określenia osoby działającej „bezinteresownie”. Ustawodawca przyznał wolontariuszom określone prawa, jednocześnie nakładając na nich konkretne obowiązki, które wynikają z charakteru świadczonych działań oraz relacji z podmiotem korzystającym z wolontariatu. Relacja ta ma charakter szczególny: nie jest stosunkiem pracy, lecz rodzi określone konsekwencje prawne, organizacyjne i etyczne.

Prawa wolontariusza

Podstawowym prawem wolontariusza jest prawo do dobrowolności wykonywania świadczeń. Wolontariat nie może być wykonywany pod przymusem ani w warunkach nacisku administracyjnego, ekonomicznego lub organizacyjnego¹⁰⁰. Dobrowolność dotyczy zarówno decyzji o podjęciu wolontariatu, jak i możliwości jego zakończenia, z zastrzeżeniem warunków określonych w zawartym porozumieniu.

Wolontariusz posiada prawo do jasnej informacji o zakresie, czasie i charakterze wykonywanych świadczeń. Podmiot korzystający z pracy wolontariusza ma obowiązek poinformować go o przysługujących mu prawach oraz o ciążących na nim obowiązkach jeszcze przed rozpoczęciem działań¹⁰¹. Prawo to ma charakter gwarancyjny i służy zapobieganiu nadużyciom wynikającym z nieprecyzyjnego określenia ról i odpowiedzialności.

Istotnym uprawnieniem wolontariusza jest prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków wykonywania świadczeń. Ustawa nakłada na podmiot korzystający z wolontariatu obowiązek zapewnienia warunków odpowiadających przepisom dotyczącym bezpieczeństwa i higieny pracy, adekwatnie do rodzaju wykonywanych czynności¹⁰². Oznacza to, że wolontariat nie zwalnia organizacji z odpowiedzialności za zdrowie i bezpieczeństwo osób zaangażowanych.

Wolontariusz ma również prawo do ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków w przypadku wykonywania świadczeń przez okres dłuższy niż 30 dni¹⁰³. W określonych sytuacjach wolontariusz może być także objęty ubezpieczeniem

¹⁰⁰ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, art. 2 pkt 3.

¹⁰¹ Tamże, art. 45 ust. 1.

¹⁰² Tamże, art. 45 ust. 2.

¹⁰³ Tamże, art. 46 ust. 1.

zdrowotnym lub odpowiedzialności cywilnej. Rozwiązania te mają na celu zapewnienie minimalnego poziomu ochrony socjalnej osobom działającym w interesie publicznym.

Kolejnym istotnym prawem jest prawo do zwrotu kosztów poniesionych w związku z wykonywaniem wolontariatu, w szczególności kosztów podróży służbowych i diet, o ile zostało to przewidziane w porozumieniu¹⁰⁴. Zwrot kosztów nie narusza zasady nieodpłatności wolontariatu, ponieważ nie stanowi wynagrodzenia, lecz rekompensatę wydatków poniesionych w interesie podmiotu korzystającego.

Wolontariusz ma także prawo do otrzymania pisemnego zaświadczenia o wykonywaniu świadczeń wolontariackich oraz – na jego wniosek – opinii opisującej charakter i zakres realizowanych działań¹⁰⁵. Uprawnienie to ma znaczenie zarówno dokumentacyjne, jak i edukacyjno-zawodowe, umożliwiając formalne potwierdzenie zdobytych doświadczeń.

Obowiązki wolontariusza

Obok praw ustawodawca wyraźnie wskazuje na obowiązki wolontariusza, które wynikają z odpowiedzialnego charakteru działalności społecznej. Podstawowym obowiązkiem jest wykonywanie świadczeń w sposób rzetelny i zgodny z ustaleniami zawartymi w porozumieniu wolontariackim¹⁰⁶. Wolontariusz zobowiązany jest respektować ustalony zakres zadań oraz harmonogram działań.

Wolontariusz ma obowiązek przestrzegania przepisów prawa oraz regulaminów obowiązujących w podmiocie, na rzecz którego wykonuje świadczenia. Dotyczy to w szczególności zasad bezpieczeństwa, ochrony danych osobowych, tajemnicy służbowej oraz standardów etycznych obowiązujących w danej instytucji¹⁰⁷. Obowiązek ten ma kluczowe znaczenie zwłaszcza w przypadku wolontariatu realizowanego w obszarach wrażliwych, takich jak pomoc społeczna, ochrona zdrowia czy edukacja.

Istotnym obowiązkiem wolontariusza jest zachowanie poufności informacji uzyskanych w związku z wykonywaniem świadczeń. Dotyczy to zarówno danych osobowych beneficjentów, jak i informacji organizacyjnych dotyczących funkcjonowania instytucji. Naruszenie tego obowiązku może prowadzić do odpowiedzialności cywilnej, a w określonych przypadkach również karnej¹⁰⁸.

Wolontariusz zobowiązany jest także do dbania o mienie podmiotu, na rzecz którego wykonuje świadczenia, oraz do niepodejmowania działań mogących narazić organizację na straty materialne lub wizerunkowe. Obowiązek ten wynika z ogólnych zasad odpowiedzialności cywilnej oraz z charakteru relacji opartej na zaufaniu.

¹⁰⁴ Tamże, art. 45 ust. 3.

¹⁰⁵ Tamże, art. 44 ust. 5.

¹⁰⁶ Tamże, art. 44.

¹⁰⁷ K. Wygoda, *Wolontariat w świetle prawa*, Warszawa 2011.

¹⁰⁸ A. Juros, *Etyka pomocy społecznej*, Lublin 2009.

Należy podkreślić, że wolontariusz, mimo braku stosunku pracy, ponosi odpowiedzialność za szkody wyrządzone z winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa. Jednocześnie odpowiedzialność ta jest ograniczona przez fakt, że działa on na rzecz i pod kierownictwem podmiotu korzystającego, który co do zasady ponosi odpowiedzialność wobec osób trzecich¹⁰⁹.

Analiza praw i obowiązków wolontariusza wskazuje na dążenie ustawodawcy do zachowania równowagi między ochroną wolontariusza a odpowiedzialnością za jakość i bezpieczeństwo działań społecznych. Wolontariusz nie jest ani „pracownikiem bez umowy”, ani osobą pozbawioną ochrony prawnej. Jego status prawny został ukształtowany jako odrębna kategoria uczestnictwa w życiu publicznym, wymagająca zarówno gwarancji, jak i zobowiązań.

Prawa i obowiązki wolontariusza należy postrzegać nie jako formalne ograniczenia, lecz jako element profesjonalizacji wolontariatu, sprzyjający jego trwałości, wiarygodności i społecznej legitymizacji. Znajomość tych regulacji stanowi warunek świadomego i odpowiedzialnego uczestnictwa w działaniach wolontariackich.

5.3. Umowa o wolontariat i odpowiedzialność cywilna

Relacja wolontariacka, mimo że oparta na dobrowolności i nieodpłatności, nie pozostaje poza sferą regulacji prawnej. Podstawowym instrumentem porządkującym tę relację jest porozumienie o wykonywaniu świadczeń wolontariackich, potocznie określane jako „umowa o wolontariat”. Jej znaczenie wykracza poza funkcję organizacyjną – stanowi ona kluczowy element ochrony prawnej zarówno wolontariusza, jak i podmiotu korzystającego z jego świadczeń.

Charakter prawny porozumienia wolontariackiego

Porozumienie wolontariackie nie jest umową o pracę ani umową cywilnoprawną w rozumieniu Kodeksu cywilnego. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie wprowadza odrębny typ stosunku prawnego, którego istotą jest nieodpłatne świadczenie pracy na rzecz uprawnionego podmiotu¹¹⁰. Odrębność ta ma fundamentalne znaczenie dla wyznaczenia granic odpowiedzialności oraz uniknięcia pozornego zastępowania stosunku pracy wolontariatem.

Ustawodawca różnicuje formę porozumienia w zależności od czasu trwania świadczeń. W przypadku wolontariatu wykonywanego przez okres nie dłuższy niż 30 dni dopuszczalna jest forma ustna. Jeżeli jednak świadczenia są wykonywane przez okres dłuższy, porozumienie musi zostać zawarte **w formie pisemnej**¹¹¹. Obowiązek ten ma charakter bezwzględny i pełni funkcję dowodową oraz ochronną.

¹⁰⁹ K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2020.

¹¹⁰ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873 z późn. zm.), art. 2 pkt 3.

¹¹¹ Tamże, art. 44 ust. 4.

Treść porozumienia o wolontariat

Choć ustawa nie wprowadza sztywnego katalogu elementów porozumienia wolontariackiego, praktyka oraz wykładnia funkcjonalna wskazują na konieczność precyzyjnego określenia podstawowych kwestii. Do elementów tych należą w szczególności: zakres i rodzaj wykonywanych świadczeń, czas trwania porozumienia, sposób wykonywania zadań oraz zasady jego rozwiązania¹¹². Brak precyzji w tym zakresie zwiększa ryzyko sporów oraz niejasności co do zakresu odpowiedzialności stron.

Porozumienie wolontariackie może również regulować kwestie związane ze zwrotem kosztów ponoszonych przez wolontariusza, zasadami ubezpieczenia, szkoleniami wstępnymi oraz obowiązkiem zachowania poufności. W praktyce porozumienie pełni funkcję ramowego dokumentu, który powinien być dostosowany do specyfiki działań i poziomu ryzyka związanego z wykonywanymi świadczeniami.

Odpowiedzialność cywilna wolontariusza

Jednym z najistotniejszych zagadnień związanych z porozumieniem wolontariackim jest kwestia odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z wykonywaniem świadczeń. Zasadą jest, że wolontariusz nie ponosi odpowiedzialności wobec osób trzecich za szkody wyrządzone przy wykonywaniu świadczeń na rzecz podmiotu korzystającego z wolontariatu, o ile działał w granicach powierzonych zadań¹¹³. Odpowiedzialność ta obciąża co do zasady organizację lub instytucję, na rzecz której wykonywane są świadczenia.

Rozwiązanie to ma na celu ochronę wolontariuszy przed nadmiernym ryzykiem prawnym, które mogłoby zniechęcać do podejmowania działalności społecznej. Jednocześnie nie oznacza ono całkowitego wyłączenia odpowiedzialności wolontariusza. W przypadku wyrządzenia szkody z winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa wolontariusz może ponosić odpowiedzialność cywilną na zasadach ogólnych¹¹⁴.

Odpowiedzialność podmiotu korzystającego z wolontariatu

Podmiot korzystający z pracy wolontariuszy ponosi odpowiedzialność za szkody wyrządzone osobom trzecim w związku z wykonywaniem świadczeń wolontariackich. Odpowiedzialność ta ma charakter odpowiedzialności za cudze działania, zbliżonej do odpowiedzialności pracodawcy za pracownika. W praktyce oznacza to konieczność zapewnienia odpowiednich procedur, nadzoru oraz ubezpieczenia działalności wolontariackiej.

Szczególnego znaczenia nabiera w tym kontekście obowiązek właściwego przygotowania wolontariuszy do wykonywanych zadań. Brak szkolenia, nadzoru lub

¹¹² M. Rymsza, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

¹¹³ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r., art. 46.

¹¹⁴ K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2020.

jasnych zasad współpracy może skutkować przypisaniem podmiotowi korzystającemu zwiększonej odpowiedzialności cywilnej. Odpowiedzialność ta ma charakter nie tylko prawny, lecz także organizacyjny i etyczny.

Ubezpieczenie a odpowiedzialność cywilna

Ustawa przewiduje obowiązek objęcia wolontariusza ubezpieczeniem od następstw nieszczęśliwych wypadków w przypadku świadczeń wykonywanych przez okres dłuższy niż 30 dni¹¹⁵. Choć przepisy nie wprowadzają generalnego obowiązku ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej wolontariuszy, w praktyce jest ono rekomendowane, zwłaszcza w przypadku działań obarczonych podwyższonym ryzykiem.

Ubezpieczenie pełni funkcję ochronną zarówno wobec wolontariusza, jak i wobec podmiotu korzystającego, ograniczając skutki finansowe ewentualnych szkód. Brak odpowiedniego zabezpieczenia ubezpieczeniowego może prowadzić do poważnych konsekwencji prawnych i finansowych, szczególnie w przypadku szkód o znacznej wartości.

Znaczenie porozumienia wolontariackiego w praktyce

Porozumienie o wolontariat oraz związane z nim regulacje dotyczące odpowiedzialności cywilnej stanowią fundament bezpiecznego i odpowiedzialnego wolontariatu. Ich rola nie polega na formalizowaniu zaangażowania obywatelskiego, lecz na tworzeniu ram, które chronią wolontariuszy przed nadużyciami oraz zapewniają podmiotom korzystającym z wolontariatu stabilność prawną.

Właściwie skonstruowane porozumienie wolontariackie sprzyja przejrzystości relacji, ogranicza ryzyko konfliktów oraz wzmacnia zaufanie pomiędzy stronami. W tym sensie umowa o wolontariat nie jest jedynie dokumentem administracyjnym, lecz istotnym elementem kultury prawnej i etycznej wolontariatu w Polsce.

5.4. Zasady etyczne i kodeksy wolontariusza

Wolontariat, mimo że funkcjonuje w ramach określonych regulacji prawnych, w swojej istocie opiera się na normach etycznych, które wyznaczają granice odpowiedzialnego działania społecznego. Prawo określa minimum dopuszczalnych zachowań, natomiast etyka wolontariatu wyznacza standardy jakości relacji, motywacji oraz sposobu realizacji działań na rzecz innych. Z tego względu zasady etyczne oraz kodeksy wolontariusza stanowią niezbędne uzupełnienie ram prawnych wolontariatu.

Podstawowym założeniem etycznym wolontariatu jest uznanie godności każdej osoby, niezależnie od jej sytuacji życiowej, statusu społecznego czy stopnia zależności od pomocy. Wolontariat nie może być traktowany jako forma dominacji, kontroli ani moralnej wyższości, lecz jako relacja oparta na szacunku i podmiotowości¹¹⁶. Etyka

¹¹⁵ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r., art. 46 ust. 1.

¹¹⁶ A. Juros, *Etyka pomocy społecznej*, Lublin 2009.

wolontariatu zakłada, że pomoc nie jest aktem łaski, lecz formą solidarności społecznej.

Istotnym elementem etycznym jest również motywacja wolontariusza. Choć wolontariat może przynosić korzyści osobiste, edukacyjne lub zawodowe, nie może być oparty wyłącznie na kalkulacji zysku. Działania podejmowane instrumentalnie, bez refleksji nad ich skutkami dla beneficjentów, prowadzą do wypaczenia sensu wolontariatu i osłabienia zaufania społecznego¹¹⁷. Etyka wolontariatu wymaga zatem świadomości własnych intencji oraz gotowości do ich krytycznej oceny.

W literaturze przedmiotu oraz w praktyce organizacji społecznych wyodrębnia się kilka fundamentalnych zasad etycznych wolontariatu. Należą do nich w szczególności: zasada dobrowolności, zasada odpowiedzialności, zasada poufności, zasada kompetencji oraz zasada bezinteresowności.

Zasada dobrowolności oznacza nie tylko brak przymusu, lecz także prawo wolontariusza do odmowy wykonania działań sprzecznych z jego sumieniem, kompetencjami lub bezpieczeństwem. Zasada odpowiedzialności odnosi się do świadomości konsekwencji własnych działań oraz do rzetelnego wykonywania powierzonych zadań. Wolontariusz ponosi odpowiedzialność nie tylko wobec organizacji, lecz także wobec beneficjentów i całej wspólnoty społecznej¹¹⁸.

Zasada poufności ma szczególne znaczenie w obszarach wolontariatu związanych z pomocą społeczną, edukacją czy ochroną zdrowia. Wolontariusz zobowiązany jest do ochrony informacji uzyskanych w trakcie wykonywania świadczeń, niezależnie od ich charakteru formalnego. Naruszenie poufności stanowi nie tylko uchybienie etyczne, lecz może prowadzić do poważnych szkód osobistych i społecznych.

Zasada kompetencji odnosi się do granic działań wolontariusza. Etyczny wolontariat zakłada podejmowanie tylko takich zadań, do których wolontariusz jest odpowiednio przygotowany. Przekraczanie własnych kompetencji, nawet motywowane chęcią pomocy, może prowadzić do niezamierzonych szkód. Z kolei zasada bezinteresowności oznacza, że wolontariat nie powinien być wykorzystywany jako narzędzie manipulacji, autopromocji lub realizacji partykularnych interesów.

W odpowiedzi na potrzebę usystematyzowania norm etycznych wiele organizacji pozarządowych oraz instytucji publicznych opracowuje kodeksy etyczne wolontariusza. Kodeksy te nie mają charakteru powszechnie obowiązującego prawa, lecz pełnią funkcję normatywną wewnątrz danej organizacji. Ich celem jest nie tylko regulacja zachowań, lecz także edukacja etyczna wolontariuszy¹¹⁹.

Kodeks etyczny wolontariusza zazwyczaj zawiera zbiór zasad odnoszących się do relacji z beneficjentami, innymi wolontariuszami, koordynatorami oraz instytucją. Ważnym elementem kodeksów jest podkreślenie zasady równości i niedyskryminacji

¹¹⁷ B. Śliwerski, *Pedagogika społeczna*, Kraków 2012.

¹¹⁸ M. Rymśa, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

¹¹⁹ E. Leś, *Trzeci sektor i społeczeństwo obywatelskie*, Warszawa 2013.

oraz zakaz wykorzystywania relacji wolontariackiej do celów prywatnych lub politycznych. Kodeksy te pełnią również funkcję prewencyjną, wskazując granice zachowań niedopuszczalnych.

Etyka wolontariatu nie zastępuje regulacji prawnych, lecz je uzupełnia. Prawo określa minimalne standardy ochrony, natomiast etyka wyznacza standardy pożądane. W wielu sytuacjach zachowanie formalnie zgodne z prawem może być etycznie wątpliwe, np. w przypadku instrumentalnego traktowania beneficjentów w przekazach promocyjnych. Z tego względu kodeksy etyczne pełnią rolę interpretacyjną i korekcyjną wobec norm prawnych¹²⁰.

Szczególne znaczenie ma to w kontekście nowych form wolontariatu, takich jak wolontariat cyfrowy czy działania medialne, gdzie granice etyczne nie zawsze są jednoznacznie uregulowane przepisami prawa. Etyka wolontariatu pozwala wówczas na ocenę działań w kategoriach odpowiedzialności społecznej, a nie wyłącznie legalności.

Zasady etyczne i kodeksy wolontariusza pełnią kluczową rolę w budowaniu jakości i wiarygodności wolontariatu. Stanowią one punkt odniesienia w sytuacjach konfliktowych, wzmacniają zaufanie społeczne oraz chronią wolontariuszy przed nadużyciami. Jednocześnie sprzyjają kształtowaniu dojrzałych postaw obywatelskich, opartych na refleksji, odpowiedzialności i szacunku dla innych.

W tym sensie etyka wolontariatu nie jest dodatkiem do działań społecznych, lecz ich konstytutywnym elementem. Bez jasno określonych zasad etycznych wolontariat traci swój formacyjny charakter i staje się jedynie techniczną formą świadczenia usług. Kodeksy wolontariusza, choć nie mają mocy prawnej, odgrywają zatem istotną rolę w utrzymaniu aksjologicznej spójności działań wolontariackich.

5.5. Bezpieczeństwo, ochrona danych i dostępność działań

Bezpieczeństwo, ochrona danych osobowych oraz dostępność działań stanowią współcześnie jedno z najistotniejszych wyzwań dla wolontariatu realizowanego w przestrzeni publicznej. Wraz z rosnącą skalą i profesjonalizacją działań społecznych zwiększa się zakres odpowiedzialności spoczywającej zarówno na wolontariuszach, jak i na podmiotach korzystających z ich pracy. Odpowiedzialność ta nie ogranicza się do wymiaru moralnego, lecz ma charakter prawny, organizacyjny i systemowy.

Bezpieczeństwo wolontariuszy i beneficjentów

Zapewnienie bezpieczeństwa jest podstawowym obowiązkiem podmiotu organizującego wolontariat. Bezpieczeństwo to należy rozumieć szeroko – nie tylko jako ochronę zdrowia i życia, lecz także jako minimalizowanie ryzyka psychicznego, emocjonalnego i społecznego. Wolontariat często realizowany jest w obszarach szczególnie wrażliwych, takich jak pomoc osobom w kryzysie, praca z dziećmi,

¹²⁰ P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007.

osobami starszymi lub osobami z niepełnosprawnościami, co wymaga podwyższonych standardów ostrożności¹²¹.

Podmiot korzystający z wolontariatu zobowiązany jest do zapewnienia warunków wykonywania świadczeń odpowiadających przepisom dotyczącym bezpieczeństwa i higieny pracy, adekwatnie do charakteru wykonywanych działań¹²². Obowiązek ten dotyczy również wolontariuszy, mimo że nie pozostają oni w stosunku pracy. Niedopełnienie tego obowiązku może skutkować odpowiedzialnością cywilną, a w określonych przypadkach również odpowiedzialnością karną lub administracyjną.

Bezpieczeństwo beneficjentów działań wolontariackich ma równie istotne znaczenie. Wolontariusze, działając w imieniu organizacji lub instytucji publicznej, wchodzi w relacje oparte na zaufaniu i nierówności pozycji. Brak odpowiedniego nadzoru, przygotowania lub procedur może prowadzić do nadużyć, naruszeń granic lub wtórnej wiktymizacji osób objętych pomocą. Z tego względu bezpieczeństwo powinno być traktowane jako element strukturalny wolontariatu, a nie kwestia incydentalna.

Ochrona danych osobowych w wolontariacie

Jednym z kluczowych obszarów odpowiedzialności we współczesnym wolontariacie jest ochrona danych osobowych. Wolontariusze bardzo często mają dostęp do danych wrażliwych, obejmujących informacje dotyczące zdrowia, sytuacji rodzinnej, materialnej lub edukacyjnej beneficjentów. Przetwarzanie tych danych podlega rygorom wynikającym z Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 (RODO)¹²³.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami wolontariusz, wykonując swoje świadczenia, działa w imieniu administratora danych – najczęściej organizacji pozarządowej lub instytucji publicznej. Oznacza to, że wolontariusz jest zobowiązany do przestrzegania zasad ochrony danych osobowych, w szczególności zasady legalności, minimalizacji danych oraz poufności¹²⁴. Naruszenie tych zasad może prowadzić do poważnych konsekwencji prawnych, niezależnie od nieodpłatnego charakteru wolontariatu.

Podmiot organizujący wolontariat ma obowiązek odpowiedniego przygotowania wolontariuszy do przetwarzania danych osobowych, w tym poprzez szkolenia oraz jasne procedury postępowania. Brak takiego przygotowania nie zwalnia organizacji z odpowiedzialności. W praktyce ochrona danych osobowych staje się jednym z kluczowych testów dojrzałości organizacyjnej wolontariatu.

¹²¹ M. Rymsza, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

¹²² Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, art. 45.

¹²³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. (RODO).

¹²⁴ E. Bielak-Jomaa, D. Lubasz (red.), *RODO. Ogólne rozporządzenie o ochronie danych. Komentarz*, Warszawa 2018.

Bezpieczeństwo informacyjne i komunikacyjne

Wraz z rozwojem wolontariatu cyfrowego oraz intensywnym wykorzystaniem mediów społecznościowych pojawiają się nowe zagrożenia związane z bezpieczeństwem informacyjnym. Publikowanie zdjęć, relacji lub danych dotyczących beneficjentów, nawet w dobrej wierze, może prowadzić do naruszenia ich prywatności, godności lub prawa do anonimowości. Z tego względu działania komunikacyjne wolontariatu powinny być podporządkowane nie tylko celom promocyjnym, lecz przede wszystkim standardom ochrony praw osób trzecich¹²⁵.

Szczególnego znaczenia nabiera w tym kontekście kwestia zgody na wykorzystanie wizerunku oraz informacji osobowych. Zgoda ta musi być świadoma, dobrowolna i możliwa do cofnięcia. Wolontariusz nie może samodzielnie decydować o publikacji treści dotyczących beneficjentów, jeśli nie został do tego wyraźnie upoważniony przez podmiot odpowiedzialny za przetwarzanie danych.

Dostępność działań wolontariackich

Dostępność działań wolontariackich stanowi istotny, choć często marginalizowany, element odpowiedzialności społecznej. Dostępność należy rozumieć zarówno jako możliwość korzystania z działań przez różne grupy beneficjentów, jak i jako możliwość uczestnictwa w wolontariacie przez osoby o zróżnicowanych potrzebach i ograniczeniach.

Z perspektywy etycznej i prawnej wolontariat powinien być projektowany w sposób niedyskryminujący, z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami, osób starszych, migrantów czy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Brak dostępności może prowadzić do reprodukcji nierówności, nawet jeśli działania deklaratorywnie mają charakter inkluzyjny¹²⁶.

Dostępność dotyczy również samych wolontariuszy. Tworzenie barier organizacyjnych, komunikacyjnych lub kulturowych ogranicza różnorodność zaangażowania i osłabia potencjał społeczeństwa obywatelskiego. Z tego względu dostępność powinna być traktowana jako standard jakości, a nie jako dodatkowy element działań wolontariackich.

Bezpieczeństwo, etyka i odpowiedzialność instytucjonalna

Bezpieczeństwo, ochrona danych i dostępność działań nie mogą być traktowane jako indywidualna odpowiedzialność wolontariuszy. Są one elementem odpowiedzialności instytucjonalnej, wymagającej jasno określonych procedur, standardów i mechanizmów kontroli. Przerzucanie tej odpowiedzialności na wolontariuszy prowadzi do nieuprawnionej asymetrii ryzyka oraz podważa etyczne podstawy wolontariatu.

¹²⁵ A. Juros, *Etyka pomocy społecznej*, Lublin 2009.

¹²⁶ P. Gliński, *Spółeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2006.

W tym sensie troska o bezpieczeństwo i dostępność nie ogranicza wolontariatu, lecz stanowi warunek jego społecznej wiarygodności. Wolontariat, który ignoruje te kwestie, naraża się na utratę zaufania publicznego oraz na konsekwencje prawne, które mogą zagrozić jego dalszemu funkcjonowaniu.

ROZDZIAŁ 6. Przykłady dobrych praktyk i inspirujących inicjatyw

6.1. Lokalne akcje i projekty młodzieżowe

Lokalne akcje i projekty młodzieżowe stanowią jedną z najbardziej dynamicznych i jednocześnie najbardziej niedocenianych form wolontariatu. Ich znaczenie nie polega wyłącznie na skali oddziaływania, lecz na specyfice zakorzenienia w społeczności lokalnej oraz na bezpośrednim doświadczeniu sprawczości, jakie oferują młodym uczestnikom. W przeciwieństwie do dużych, sformalizowanych programów, lokalne inicjatywy młodzieżowe często powstają w odpowiedzi na konkretne, rozpoznawalne potrzeby otoczenia, co czyni je szczególnie istotnym elementem budowania społeczeństwa obywatelskiego.

Projekty młodzieżowe realizowane na poziomie lokalnym charakteryzują się wysokim stopniem identyfikacji uczestników z podejmowanymi działaniami. Bliskość problemów społecznych, bezpośredni kontakt z beneficjentami oraz możliwość obserwowania efektów własnej pracy sprzyjają trwałemu zaangażowaniu. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że właśnie lokalny wymiar działań stanowi jeden z kluczowych czynników utrzymania aktywności wolontariackiej młodzieży¹²⁷.

Jedną z podstawowych form lokalnych inicjatyw młodzieżowych są akcje społeczne o charakterze interwencyjnym. Obejmują one działania podejmowane w odpowiedzi na nagłe lub wyraźnie zidentyfikowane potrzeby, takie jak pomoc osobom starszym, wsparcie rodzin w kryzysie, działania ekologiczne czy akcje solidarnościowe. Choć często mają one charakter krótkoterminowy, ich znaczenie wykracza poza doraźny efekt. Stanowią bowiem pierwszy kontakt młodych ludzi z praktyką działania społecznego oraz przestrzeń uczenia się odpowiedzialności zbiorowej.

Drugą kategorię stanowią projekty długofalowe, realizowane w sposób zaplanowany i systematyczny. Są to m.in. inicjatywy edukacyjne, kulturalne, sportowe lub obywatelskie, prowadzone przez młodzież we współpracy ze szkołami, organizacjami pozarządowymi lub samorządami lokalnymi. Projekty te umożliwiają młodym wolontariuszom zdobywanie doświadczenia projektowego, pracy zespołowej oraz kontaktu z instytucjonalnym wymiarem życia publicznego. W tym sensie pełnią one funkcję formacyjną, przygotowując młodzież do dalszego uczestnictwa obywatelskiego.

Istotnym aspektem lokalnych projektów młodzieżowych jest ich oddolny charakter. Inicjatywy te często powstają poza formalnymi strukturami decyzyjnymi, a ich

¹²⁷ M. Rymsza, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

impulsem są obserwacje i doświadczenia samych młodych ludzi. Oddolność ta nie oznacza jednak braku profesjonalizmu. Przeciwnie – wiele lokalnych projektów charakteryzuje się wysokim poziomem organizacyjnym, wynikającym z bliskiej współpracy z doświadczonymi koordynatorami, nauczycielami lub animatorami społecznymi¹²⁸.

Lokalne akcje młodzieżowe pełnią również istotną funkcję integracyjną. Angażując młodych ludzi z różnych środowisk, sprzyjają budowaniu więzi społecznych oraz przełamywaniu barier wynikających z różnic społecznych, kulturowych czy ekonomicznych. Wspólne działanie na rzecz dobra wspólnego tworzy przestrzeń dialogu i współpracy, która rzadko jest dostępna w innych sferach życia młodzieży.

Z perspektywy instytucjonalnej lokalne projekty młodzieżowe stanowią ważny element polityki młodzieżowej i edukacji obywatelskiej. Samorządy lokalne oraz instytucje publiczne coraz częściej dostrzegają ich potencjał jako narzędzia aktywizacji społecznej i budowania kapitału społecznego. Jednocześnie skuteczność tych działań zależy od stopnia autonomii, jaką instytucje są gotowe przyznać młodym inicjatorom. Nadmierna kontrola administracyjna prowadzi do formalizacji i osłabienia motywacji, natomiast brak wsparcia organizacyjnego zwiększa ryzyko niepowodzenia projektów.

Ważnym elementem analizy lokalnych inicjatyw młodzieżowych jest również refleksja nad ich trwałością. Wiele projektów ma charakter cykliczny lub jednorazowy, co rodzi pytania o długofalowy wpływ na społeczność lokalną. Badania wskazują jednak, że nawet krótkotrwałe inicjatywy mogą generować trwałe efekty w postaci wzrostu kompetencji społecznych uczestników, rozwoju sieci współpracy oraz zwiększenia poziomu zaufania społecznego¹²⁹.

Lokalne akcje i projekty młodzieżowe stanowią zatem istotny obszar dobrych praktyk wolontariackich. Ich wartość nie polega wyłącznie na mierzalnych rezultatach, lecz na procesach społecznych, które uruchamiają. Włączenie młodzieży w realne działania na rzecz społeczności lokalnej sprzyja kształtowaniu postaw odpowiedzialności, współdecydowania i solidarności. W tym sensie lokalne inicjatywy młodzieżowe są nie tylko formą wolontariatu, lecz także jednym z fundamentów edukacji obywatelskiej w praktyce.

6.2. Wolontariat w szkołach i samorządach uczniowskich

Szkoła stanowi jedną z podstawowych przestrzeni inicjowania i kształtowania aktywności wolontariackiej młodzieży. Jej rola w tym zakresie wynika nie tylko z funkcji edukacyjnej, lecz także z pozycji instytucji publicznej, w której młodzi ludzie po raz pierwszy doświadczają zorganizowanych form uczestnictwa, współdecydowania oraz odpowiedzialności zbiorowej. Wolontariat szkolny oraz działalność samorządów uczniowskich należy zatem postrzegać jako integralny element edukacji obywatelskiej, a nie jedynie jako dodatkową formę aktywności pozalekcyjnej.

¹²⁸ E. Leś, *Trzeci sektor i społeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2013.

¹²⁹ P. Gliński, *Aktywność obywatelska Polaków*, Warszawa 2004.

W polskim systemie oświaty wolontariat szkolny funkcjonuje na styku regulacji prawnych, programów wychowawczo-profilaktycznych oraz oddolnych inicjatyw uczniowskich. Szkoła, jako jednostka organizacyjna realizująca zadania publiczne, posiada szczególne możliwości instytucjonalnego wspierania działań wolontariackich, m.in. poprzez zapewnienie opieki pedagogicznej, zaplecza organizacyjnego oraz stabilności działań¹³⁰. Jednocześnie osadzenie wolontariatu w strukturze szkoły rodzi określone napięcia pomiędzy autonomią uczniów a logiką administracyjną systemu edukacji.

Jedną z najbardziej rozpowszechnionych form wolontariatu szkolnego są szkolne koła wolontariatu, działające w ramach statutów szkół lub programów wychowawczych. Koła te pełnią funkcję organizacyjną i animacyjną, umożliwiając uczniom systematyczne angażowanie się w działania społeczne, pomocowe i obywatelskie. Ich znaczenie polega nie tylko na realizacji konkretnych inicjatyw, lecz także na tworzeniu trwałej struktury umożliwiającej ciągłość działań niezależnie od zmieniających się roczników uczniów.

Szczególną rolę w szkolnym wolontariacie odgrywają samorządy uczniowskie, które – zgodnie z przepisami prawa oświatowego – stanowią reprezentację ogółu uczniów i mają prawo do współdecydowania w sprawach dotyczących życia szkoły¹³¹. Samorząd uczniowski, realizując działania wolontariackie, łączy funkcję reprezentacyjną z funkcją sprawczą, umożliwiając uczniom praktyczne doświadczanie demokracji szkolnej. Wolontariat realizowany w ramach samorządu uczniowskiego sprzyja kształtowaniu kompetencji przywódczych, komunikacyjnych oraz organizacyjnych.

Wolontariat szkolny pełni również istotną funkcję wychowawczą. Udział w działaniach na rzecz innych umożliwia uczniom konfrontację wiedzy teoretycznej z doświadczeniem społecznym. W przeciwieństwie do tradycyjnych form nauczania, wolontariat angażuje uczniów emocjonalnie i relacyjnie, co sprzyja głębszemu internalizowaniu wartości takich jak solidarność, odpowiedzialność i współpraca¹³². Z tego względu wolontariat coraz częściej postrzegany jest jako narzędzie edukacji nieformalnej i pozaformalnej, uzupełniającej proces dydaktyczny.

Istotnym zagadnieniem jest relacja między wolontariatem szkolnym a oceną osiągnięć uczniów. W praktyce szkolnej wolontariat bywa włączany w system oceniania zachowania lub traktowany jako element punktowany w procesach rekrutacyjnych. Rozwiązania te budzą kontrowersje, ponieważ mogą prowadzić do instrumentalizacji wolontariatu oraz osłabienia jego dobrowolnego charakteru. Z perspektywy etycznej i pedagogicznej kluczowe znaczenie ma zachowanie równowagi pomiędzy docenianiem zaangażowania uczniów a unikaniem presji instytucjonalnej.

Wolontariat realizowany w szkołach i samorządach uczniowskich pełni także funkcję integracyjną. Działania podejmowane wspólnie przez uczniów o zróżnicowanych

¹³⁰ E. Leś, *Trzeci sektor i społeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2013.

¹³¹ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. 2017 poz. 59 z późn. zm.), art. 85–86.

¹³² B. Śliwerski, *Pedagogika społeczna*, Kraków 2012.

potrzebach, kompetencjach i doświadczeniach sprzyjają budowaniu więzi społecznych oraz przeciwdziałaniu wykluczeniu. W tym sensie wolontariat szkolny może stanowić narzędzie wzmacniania klimatu społecznego szkoły oraz ograniczania konfliktów i zachowań marginalizujących.

Nie można jednak pominąć wyzwań związanych z funkcjonowaniem wolontariatu w środowisku szkolnym. Należą do nich m.in. nadmierna formalizacja działań, ograniczona autonomia uczniów, przeciążenie nauczycieli-opiekunów oraz ryzyko traktowania wolontariatu jako obowiązku szkolnego. Wyzwania te wymagają świadomego podejścia ze strony dyrekcji szkół oraz kadry pedagogicznej, opartego na uznaniu podmiotowości uczniów i edukacyjnego potencjału wolontariatu.

Współpraca szkół z organizacjami pozarządowymi oraz instytucjami lokalnymi stanowi istotny czynnik podnoszący jakość wolontariatu szkolnego. Dzięki takiej współpracy uczniowie mają możliwość uczestniczenia w działaniach wykraczających poza mury szkoły oraz poznawania realnych problemów społecznych. Jednocześnie szkoła zachowuje rolę środowiska bezpiecznego, w którym uczniowie mogą stopniowo rozwijać swoje kompetencje obywatelskie.

Wolontariat w szkołach i samorządach uczniowskich należy zatem postrzegać jako ważny element systemu edukacji obywatelskiej, który umożliwia młodym ludziom praktyczne doświadczanie wartości demokratycznych. Jego znaczenie wykracza poza wymiar doraźnych działań pomocowych, ponieważ wpływa na długofalowe postawy obywatelskie, gotowość do angażowania się w życie publiczne oraz rozumienie roli jednostki w społeczności¹³³. W tym sensie wolontariat szkolny stanowi jedno z kluczowych ogniw łączących edukację formalną z aktywnym uczestnictwem społecznym.

6.3. Wolontariat w środowisku międzykulturowym i transnarodowym – kompetencje, granice, odpowiedzialność

Wolontariat realizowany w środowisku międzykulturowym i transnarodowym stanowi jeden z najbardziej wymagających, a jednocześnie formacyjnie znaczących obszarów zaangażowania społecznego. Jego istota nie polega na przekraczaniu granic geograficznych ani uczestnictwie w określonych programach instytucjonalnych, lecz na funkcjonowaniu w przestrzeni różnicowania kulturowego, językowego i normatywnego. W tym sensie wolontariat transnarodowy należy rozumieć jako praktykę społeczną, a nie jako ofertę projektową.

Podstawowym wyzwaniem wolontariatu w środowisku międzykulturowym jest konieczność konfrontacji z odmiennymi systemami wartości, norm społecznych i sposobów komunikacji. Wolontariusz przestaje funkcjonować w znanym porządku kulturowym, w którym reguły zachowania są oczywiste i intuicyjne. Zamiast tego zmuszony jest do refleksyjnego działania, negocjowania znaczeń oraz uczenia się

¹³³ M. Rymsza, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

wrażliwości kulturowej¹³⁴. Proces ten ma charakter głęboko edukacyjny, ponieważ prowadzi do dekonstrukcji własnych schematów myślenia i uprzedzeń.

Wolontariat międzykulturowy ujawnia także asymetrie władzy, które często towarzyszą działaniom pomocowym. Różnice ekonomiczne, instytucjonalne i symboliczne pomiędzy wolontariuszem a beneficjentami mogą prowadzić do niezamierzonych form dominacji lub paternalizmu. Z tego względu kluczowe znaczenie ma refleksja nad relacją „pomagający–odbiorca pomocy” oraz nad granicami interwencji wolontariackiej¹³⁵. Wartościowy wolontariat nie polega na „rozwiązywaniu problemów innych”, lecz na wspólnym działaniu i uczeniu się w relacji partnerskiej.

Istotnym wymiarem wolontariatu transnarodowego są kompetencje społeczne i obywatelskie, które rozwijają się w warunkach zróżnicowania kulturowego. Należą do nich m.in. zdolność do dialogu międzykulturowego, umiejętność pracy w zespole wielojęzycznym, tolerancja niejednoznaczności oraz gotowość do krytycznej autorefleksji. Kompetencje te mają charakter uniwersalny i znajdują zastosowanie zarówno w działaniach lokalnych, jak i w życiu zawodowym czy obywatelskim¹³⁶.

Wolontariat w środowisku transnarodowym sprzyja również redefinicji pojęcia wspólnoty. Doświadczenie działania z osobami pochodzącymi z różnych krajów i kultur prowadzi do poszerzenia perspektywy wspólnotowej poza ramy narodowe. Wolontariusze uczą się postrzegać problemy społeczne jako zjawiska o charakterze strukturalnym i globalnym, a nie wyłącznie lokalnym. Jednocześnie doświadczenie to nie powinno prowadzić do deprecjonowania działań lokalnych, lecz do lepszego rozumienia ich miejsca w szerszym kontekście.

Szczególne znaczenie w wolontariacie transnarodowym ma kwestia odpowiedzialności etycznej. Działania podejmowane w innym kontekście kulturowym wymagają zwiększonej ostrożności, znajomości lokalnych realiów oraz poszanowania autonomii społeczności, w których wolontariat jest realizowany. Brak tej wrażliwości prowadzi do zjawiska określanego w literaturze jako „wolonturystyka”, w której zaangażowanie społeczne zostaje zredukowane do doświadczenia osobistego, pozbawionego trwałej wartości społecznej¹³⁷.

Wartościowy wolontariat międzykulturowy opiera się zatem na zasadzie wzajemności. Wolontariusz nie jest wyłącznie dawcą pomocy, lecz również uczestnikiem procesu uczenia się i zmiany. Doświadczenie to może prowadzić do głębokiej transformacji postaw, zwiększenia wrażliwości społecznej oraz trwałego zaangażowania obywatelskiego po powrocie do środowiska lokalnego. W tym sensie wolontariat transnarodowy ma znaczenie nie tyle przez miejsce realizacji, ile przez proces formacyjny, który uruchamia.

¹³⁴ B. Śliwerski, *Pedagogika społeczna*, Kraków 2012.

¹³⁵ A. Juros, *Etyka pomocy społecznej*, Lublin 2009.

¹³⁶ M. Rymśa, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

¹³⁷ E. Leś, *Trzeci sektor i społeczeństwo obywatelskie*, Warszawa 2013.

Wolontariat w środowisku międzykulturowym ujawnia również granice działań obywatelskich. Nie wszystkie problemy mogą być rozwiązane poprzez oddolne inicjatywy, a niektóre wyzwania wymagają interwencji systemowej i politycznej. Świadomość tych granic jest elementem dojrzałości obywatelskiej i chroni wolontariat przed nadmiernym idealizmem lub instrumentalizacją.

Z perspektywy edukacji obywatelskiej wolontariat transnarodowy stanowi zatem przestrzeń kształtowania postaw odpowiedzialności, pokory i solidarności. Jego wartość polega na uczeniu się działania w świecie złożonym, niejednoznacznym i zróżnicowanym. Tego rodzaju doświadczenie nie dezaktualizuje się wraz ze zmianą programów czy instytucji, ponieważ dotyczy fundamentalnych kompetencji potrzebnych w nowoczesnym społeczeństwie obywatelskim.

6.4. Kampanie społeczne z udziałem młodzieży

Kampanie społeczne z udziałem młodzieży stanowią szczególną formę wolontariatu i zaangażowania obywatelskiego, w której działania pomocowe, edukacyjne i komunikacyjne splatają się z procesem kształtowania postaw społecznych. Ich specyfika polega na połączeniu aktywności młodych ludzi z oddziaływaniem na sferę publiczną poprzez przekaz symboliczny, narracyjny i medialny. W tym sensie kampanie społeczne nie są jedynie narzędziem informowania, lecz formą interwencji w debatę publiczną¹³⁸.

Z perspektywy teorii społeczeństwa obywatelskiego kampanie społeczne należy rozumieć jako działanie zbiorowe ukierunkowane na zmianę postaw, norm lub zachowań społecznych. Udział młodzieży w tego typu inicjatywach oznacza wchodzenie w rolę aktora publicznego, który nie tylko reaguje na problemy społeczne, lecz także współtworzy narracje nadające im sens. Kampania społeczna staje się wówczas przestrzenią uczenia się odpowiedzialności za słowo, obraz i przekaz kierowany do innych.

Jednym z kluczowych elementów kampanii społecznych realizowanych z udziałem młodzieży jest ich wymiar edukacyjny. Proces przygotowania kampanii – od identyfikacji problemu, przez formułowanie przekazu, aż po wybór kanałów komunikacji – angażuje młodych ludzi w analizę zjawisk społecznych oraz refleksję nad ich przyczynami i konsekwencjami¹³⁹. W odróżnieniu od tradycyjnych form edukacji szkolnej, kampanie społeczne umożliwiają uczenie się poprzez działanie, eksperymentowanie i konfrontację z realnym odbiorem społecznym.

Kampanie społeczne z udziałem młodzieży często koncentrują się wokół tematów bezpośrednio dotyczących młode pokolenie, takich jak zdrowie psychiczne, relacje rówieśnicze, hejt w sieci, ekologia, równość czy partycypacja obywatelska. Wybór tych tematów nie jest przypadkowy – wynika z doświadczeń młodzieży oraz z potrzeby zabrania głosu w sprawach, które są dla niej szczególnie istotne. Dzięki temu

¹³⁸ P. Gliński, *Spółeczeństwo obywatelskie w Polsce*, Warszawa 2006.

¹³⁹ B. Śliwerski, *Pedagogika społeczna*, Kraków 2012.

kampanie te cechuje wysoki poziom autentyczności, który zwiększa ich wiarygodność w oczach odbiorców.

Istotnym aspektem kampanii społecznych jest język i forma przekazu. Młodzież, jako główny autor i realizator kampanii, wnosi do nich własne kody kulturowe, estetykę i sposoby komunikacji. Z jednej strony sprzyja to lepszemu dotarciu do rówieśników, z drugiej – rodzi ryzyko uproszczeń, emocjonalizacji przekazu lub niezamierzonych konsekwencji etycznych. Z tego względu kampanie społeczne z udziałem młodzieży wymagają wsparcia merytorycznego oraz refleksji nad odpowiedzialnością komunikacyjną¹⁴⁰.

Kampanie społeczne realizowane przez młodzież funkcjonują najczęściej w środowisku cyfrowym, w szczególności w mediach społecznościowych. Platformy te umożliwiają szybkie rozpowszechnianie treści, interakcję z odbiorcami oraz mobilizację do działań. Jednocześnie dynamika komunikacji cyfrowej sprzyja skrótowości i polaryzacji przekazu. W tym kontekście kampanie społeczne stają się dla młodzieży praktyczną lekcją funkcjonowania w przestrzeni medialnej, w której każde działanie komunikacyjne niesie określone skutki społeczne.

Z perspektywy instytucjonalnej kampanie społeczne z udziałem młodzieży często realizowane są we współpracy ze szkołami, organizacjami pozarządowymi lub samorządami lokalnymi. Współpraca ta może wzmacniać zasięg i profesjonalizm działań, ale jednocześnie rodzi pytania o autonomię młodych inicjatorów. Nadmierna ingerencja instytucjonalna prowadzi do osłabienia oddolnego charakteru kampanii, natomiast brak wsparcia zwiększa ryzyko błędów merytorycznych i etycznych¹⁴¹.

Ważnym kryterium oceny kampanii społecznych nie jest wyłącznie ich zasięg czy liczba odbiorców, lecz jakość debaty, którą inicjują. Kampanie młodzieżowe, nawet jeśli nie prowadzą do natychmiastowej zmiany zachowań, mogą pełnić funkcję inicjującą refleksję społeczną, przełamującą tabu lub wprowadzającą nowe perspektywy do dyskursu publicznego. W tym sensie ich wartość często ujawnia się w dłuższej perspektywie.

Kampanie społeczne z udziałem młodzieży należy zatem postrzegać jako istotny element współczesnego wolontariatu i edukacji obywatelskiej. Umożliwiają one młodym ludziom praktyczne uczestnictwo w życiu publicznym, rozwijanie kompetencji komunikacyjnych oraz doświadczanie realnego wpływu na otoczenie społeczne. Warunkiem ich pozytywnego oddziaływania jest jednak zachowanie równowagi między ekspresją młodzieżową a odpowiedzialnością za treść i formę przekazu¹⁴².

¹⁴⁰ A. Juros, *Etyka pomocy społecznej*, Lublin 2009.

¹⁴¹ E. Leś, *Trzeci sektor i społeczeństwo obywatelskie*, Warszawa 2013.

¹⁴² P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007.

6.5. Wolontariat w czasie kryzysu – pomoc uchodźcom, pandemia, klimat

Kryzysy społeczne, zdrowotne i środowiskowe stanowią szczególny kontekst dla funkcjonowania wolontariatu. W momentach nagłych zagrożeń ujawnia się zarówno potencjał solidarności społecznej, jak i ograniczenia systemów instytucjonalnych. Wolontariat kryzysowy nie jest odrębną kategorią działań społecznych, lecz intensyfikacją i sprawdzianem mechanizmów, które na co dzień kształtują społeczeństwo obywatelskie. Jego analiza pozwala zrozumieć, w jaki sposób wspólnoty reagują na niepewność, ryzyko i destabilizację.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że wolontariat w czasie kryzysu charakteryzuje się wysokim poziomem spontaniczności, emocjonalnego zaangażowania oraz mobilizacji oddolnej¹⁴³. Jednocześnie działania te wymagają szybkiej koordynacji, współpracy międzysektorowej oraz jasnych ram odpowiedzialności. Brak tych elementów prowadzi do chaosu organizacyjnego, przeciążenia wolontariuszy oraz nieefektywnego wykorzystania zasobów społecznych.

Wolontariat na rzecz uchodźców i migrantów

Jednym z najbardziej wyrazistych przykładów wolontariatu kryzysowego jest zaangażowanie społeczne w odpowiedzi na kryzysy migracyjne i uchodźcze. Działania wolontariuszy obejmują pomoc humanitarną, wsparcie integracyjne, tłumaczenia, pomoc prawną oraz działania edukacyjne. Charakterystyczne dla tego obszaru jest funkcjonowanie wolontariatu na styku prawa humanitarnego, polityki migracyjnej oraz lokalnych praktyk solidarności¹⁴⁴.

Wolontariat uchodźczy ujawnia szczególne napięcia etyczne i społeczne. Wolontariusze często działają w warunkach silnej polaryzacji opinii publicznej, co zwiększa ryzyko stygmatyzacji zarówno beneficjentów, jak i samych pomagających. Z tego względu kluczowe znaczenie ma profesjonalizacja działań, wsparcie psychologiczne wolontariuszy oraz jasne rozgraniczenie między pomocą humanitarną a działaniami o charakterze politycznym¹⁴⁵.

Wolontariat w czasie pandemii

Pandemia COVID-19 stanowiła bezprecedensowe wyzwanie dla wolontariatu, ujawniając zarówno jego potencjał adaptacyjny, jak i strukturalne słabości. Ograniczenia sanitarne wymusiły zmianę form zaangażowania, prowadząc do rozwoju wolontariatu sąsiedzkiego, cyfrowego oraz działań wspierających osoby szczególnie narażone na izolację społeczną. Wolontariusze odegrali istotną rolę w dostarczaniu żywności, leków, wsparcia informacyjnego i emocjonalnego¹⁴⁶.

Pandemia unaoczniała również znaczenie bezpieczeństwa i odpowiedzialności instytucjonalnej. Wolontariat realizowany w warunkach zagrożenia zdrowia

¹⁴³ M. Rymsza, *Aktywność społeczna i wolontariat*, Warszawa 2010.

¹⁴⁴ E. Leś, *Trzeci sektor i społeczeństwo obywatelskie*, Warszawa 2013.

¹⁴⁵ A. Juros, *Etyka pomocy społecznej*, Lublin 2009.

¹⁴⁶ P. Gliński, *Aktywność obywatelska Polaków*, Warszawa 2004.

publicznego wymagał ścisłej współpracy z instytucjami państwowymi oraz podporządkowania się procedurom sanitarnym. Doświadczenie to wzmocniło świadomość, że wolontariat nie może funkcjonować w opozycji do systemu publicznego, lecz powinien go uzupełniać w sposób odpowiedzialny.

Wolontariat wobec kryzysu klimatycznego

Kryzys klimatyczny stanowi specyficzny typ kryzysu – rozciągnięty w czasie, globalny i strukturalny. Wolontariat klimatyczny obejmuje działania edukacyjne, rzecznicze, porządkowe oraz interwencyjne, takie jak pomoc po klęskach żywiołowych. W odróżnieniu od wolontariatu reagującego na nagłe zdarzenia, działania klimatyczne wymagają długofalowego zaangażowania i refleksji nad relacją między stylem życia, polityką publiczną a odpowiedzialnością jednostek¹⁴⁷.

Wolontariat klimatyczny z udziałem młodzieży często przyjmuje formę kampanii społecznych, inicjatyw lokalnych oraz działań rzeczniczych. Rodzi to pytania o granice wolontariatu i jego relację z aktywizmem społecznym. Z perspektywy edukacji obywatelskiej istotne jest, aby działania te sprzyjały rozwijaniu kompetencji krytycznego myślenia i dialogu, a nie jedynie mobilizacji emocjonalnej.

Wolontariat kryzysowy a odporność społeczna

Analiza wolontariatu w czasie kryzysu prowadzi do wniosku, że jego kluczową funkcją jest wzmacnianie odporności społecznej. Odporność ta nie polega na braku kryzysów, lecz na zdolności wspólnot do reagowania, adaptacji i uczenia się na podstawie doświadczeń. Wolontariat, jako forma oddolnej mobilizacji, odgrywa w tym procesie rolę katalizatora więzi społecznych i zaufania publicznego¹⁴⁸.

Jednocześnie doświadczenia kryzysowe ujawniają granice wolontariatu. Nie może on zastępować odpowiedzialności państwa ani długofalowych polityk publicznych. Nadużywanie wolontariatu jako substytutu systemowych rozwiązań prowadzi do przeciążenia obywateli i erozji solidarności. Z tego względu wolontariat kryzysowy powinien być postrzegany jako element szerszego ekosystemu reagowania kryzysowego, a nie jako jego fundament.

Wolontariat w czasie kryzysu ukazuje zatem zarówno siłę społeczeństwa obywatelskiego, jak i konieczność jego świadomego wspierania. Doświadczenia związane z pomocą uchodźcom, pandemią czy kryzysem klimatycznym wskazują, że skuteczny wolontariat wymaga nie tylko empatii i gotowości do działania, lecz także refleksji etycznej, odpowiedzialności instytucjonalnej oraz zdolności do długofalowego myślenia o dobru wspólnym.

¹⁴⁷ B. Śliwerski, *Pedagogika społeczna*, Kraków 2012.

¹⁴⁸ P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007.

Zakończenie

Wolontariat, analizowany w niniejszej publikacji, nie został potraktowany jako zbiór dobrych praktyk ani jako alternatywa dla instytucjonalnych form działania. Stanowi on przede wszystkim przestrzeń formowania postaw obywatelskich, w której jednostka konfrontuje się z realnymi problemami społecznymi, granicami własnych możliwości oraz odpowiedzialnością za dobro wspólne. W tym sensie wolontariat nie jest dodatkiem do życia publicznego, lecz jedną z jego najbardziej elementarnych form.

Przeprowadzona analiza pokazuje, że wolontariat nie istnieje w próżni społecznej. Jest on osadzony w określonych ramach prawnych, instytucjonalnych i etycznych, które wyznaczają zarówno jego potencjał, jak i ograniczenia. Bez znajomości tych ram wolontariat łatwo ulega uproszczeniu, instrumentalizacji lub mitologizacji. Świadome zaangażowanie obywatelskie wymaga zatem nie tylko gotowości do działania, lecz także refleksji nad sensem, skutkami i granicami podejmowanych inicjatyw.

Szczególne miejsce w publikacji zajmuje perspektywa młodzieży, ponieważ to właśnie w okresie dorastania kształtują się trwałe postawy wobec wspólnoty, państwa i innych ludzi. Wolontariat młodzieżowy – realizowany lokalnie, w szkołach, w przestrzeni publicznej czy w środowisku międzykulturowym – stanowi jeden z najskuteczniejszych mechanizmów uczenia się obywatelstwa poprzez doświadczenie. Nie jest to uczenie się deklaratywne, lecz praktyczne, często wymagające i konfrontujące młodych ludzi z niejednoznacznością świata społecznego.

Analiza różnych form wolontariatu – od działań lokalnych, przez kampanie społeczne, po wolontariat kryzysowy – pokazuje, że jego wartość nie polega na skali ani medialności, lecz na jakości relacji społecznych, które wytwarza. Wolontariat ujawnia się jako proces, w którym jednostka uczy się współodpowiedzialności, dialogu oraz działania w warunkach niepewności. To właśnie te kompetencje są dziś kluczowe dla funkcjonowania społeczeństw demokratycznych.

Jednocześnie publikacja wyraźnie wskazuje na zagrożenia związane z niewłaściwie rozumianym wolontariatem. Nadużywanie zaangażowania obywatelskiego jako substytutu polityk publicznych, instrumentalizacja działań społecznych w celach wizerunkowych czy presja efektywności prowadzą do erozji zaufania i wypalenia. Dojrzały wolontariat nie polega na nieograniczonym poświęceniu, lecz na świadomym działaniu w ramach jasno określonych zasad prawnych i etycznych.

W kontekście współczesnych kryzysów – migracyjnych, zdrowotnych, klimatycznych – wolontariat ujawnia swoją podwójną naturę. Z jednej strony jest wyrazem solidarności i społecznej mobilizacji, z drugiej – testem odporności instytucji i wspólnot. Doświadczenia te pokazują, że wolontariat nie może funkcjonować w opozycji do państwa ani w oderwaniu od struktur publicznych. Jego siła tkwi we współdziałaniu, a nie w zastępowaniu odpowiedzialności systemowej.

Niniejsza publikacja nie daje gotowych recept ani uniwersalnych modeli działania. Jej celem było stworzenie ram interpretacyjnych, które pozwalają czytelnikowi zrozumieć wolontariat jako zjawisko społeczne, obywatelskie i kulturowe. Wolontariat nie jest

bowiem jednorazowym aktem pomocy, lecz procesem uczenia się bycia obywatelem – w relacji z innymi, z instytucjami oraz z samym sobą.

W tym sensie wolontariat pozostaje jednym z najważniejszych laboratoriów demokracji. To w nim wartości takie jak solidarność, odpowiedzialność, zaufanie i partycypacja przestają być abstrakcyjnymi pojęciami, a stają się praktyką codziennego działania. Od jakości tej praktyki zależy nie tylko skuteczność pojedynczych inicjatyw, lecz także kondycja społeczeństwa obywatelskiego jako całości.